

ZNANSTVENI I STRUČNI SKUPOVI

V. kongres hrvatskih povjesničara, Zadar, 5-8. listopada 2016.

Peti kongres hrvatskih povjesničara podložan je, kao i dosadašnji kongresi, vrlo različitim ocjenama. Perspektive dakako ovise stižu li iznutra (od organizatora i izlagača) ili izvana (od promatrača i onih koji nisu sudjelovali). Afirmativnije ocjenjivanje može polaziti od dobre organizacije, velikog broja sudionika i sekcija, vrijednih pojedinačnih izlaganja i zanimljivih panela, kao i mladih povjesničara i povjesničarki koji dolaze, te važne komunikacije među kolegama koje za to inače nemaju prigode. Kritičkom vrednovanju moguće je pronaći argumente, na pojedinačnoj razini, kod određenih izlaganja koja nisu bila dovoljno kvalitetna. U to ulaze ona izlaganja koja su, između ostalog, samo iznosila tematiku bez dublje problematizacije. Na općoj razini, kritički komentari mogu se usmjeriti na manjak diskusija o važnim historiografskim pitanjima ili pretežni izostanak raznih vrsta promjena koje mnogi uvijek iznova očekuju u hrvatskoj historiografiji. To su međutim obilježja hrvatske historiografije u cjelini i nisu dakako vezana samo za kongres.

Osvrćući se na više aspekata i donoseći svoj osobni pogled na kongres, najprije bih rekao da je iz moje vizure kongres uspješno organizacijski funkcionirao, zahvaljujući mnogima koji su se znatno angažirali. Bilo bi najprikladnije kad bi kongres bio mjesto komunikacije domaćih i stranih povjesničara, stručnjaka drugih disciplina, studenata i nastavnika povijesti te izdavača. Nije to naravno jednostavno realizirati i uloženi su trud da svi navedeni budu u određenoj mjeri zastupljeni – nastavnici povijesti seminarom za nastavnike, izdavači poklanjanjem knjiga sudionicima, iako su nedostajali štandovi s historiografskom produkcijom i drugim knjigama.

Na kongresu je prihvaćeno sudjelovanje oko 250 izlagača i izlagačica (nisu dakako svi došli), što je nešto više nego na prethodnom kongresu. Očito je međutim da je to opseg koji se – nakon povećanja broja profesionalnih povjesničara posebice u zadnjem desetljeću – uglavnom ustaljuje i da će se u približnim rasponima kretati i na sljedećem kongresu za četiri godine. S obzirom na oko 400 povjesničara koji participiraju u hrvatskoj historiografiji, jasno je da mnogi od njih, iz raznih razloga, nisu došli, kao što neki preferiraju skupove s dodatnim fokusom na određeno razdoblje, temu ili specijalizaciju, odnosno međunarodne skupove. Iako bi slika kongresa bila u nizu aspekata različita da su i drugi sudjelovali, bitna obilježja ostala bi međutim većinom nepromijenjena. Budući da na njemu pretežno sudjeluje srednja i mlađa generacija povjesničara, kongres napose omogućuje širi pogled na mlađe povjesničare i zapažanje u kojoj mjeri unose nešto novo i drugačije.

Premda kao i na dosadašnjim kongresima nije bilo obvezujuće izravno povezivati izlaganje sa središnjom temom kongresa, njezin izbor načelno je ipak bitan. Odabirom teme može se pokušati dati određeni ritam historiografiji, uputiti je na ono što joj nije dovoljno u fokusu a ima itekako razloga da to bude. Određivanje središnje teme u prilici je ići putem velikih povijesnih tema ili suvremene aktualnosti neke od tema ili onoga što bi trebalo biti važno za samu historiografiju u tom trenutku. I dok su naslovne teme prva tri kongresa (1999/2000: *Hrvatski nacionalni i državni identitet i kontinuitet*; 2004: *Hrvatska i Europa – integracije u povijesti*; 2008: *Religija u društvenom i kulturnom kontekstu hrvatske povijesti*) pripadale važnim temama hrvatske povijesti i/ili bile povezane s aktualnim procesima, to nije bio sasvim slučaj sa četvrtim kongresom (2012) i temom *Sloboda*. Iako je riječ o velikoj temi i okviru koji je nudio lako uklapanje mnogim izlagačima i svim povijesnim razdobljima, nije bilo dovoljno izravnije aktualnosti, odnosno proizlaženja iz glavnine preokupacija tadašnje hrvatske historiografije ili pak smjerova u koje bismo je željeli uputiti.

Tema ovogodišnjeg kongresa *Krize, sukobi i solidarnost u povijesnoj perspektivi* direktno je u trenutku osmišljavanja i upućivanja poziva korespondirala s aktualnom socioekonomskom krizom u Hrvatskoj i šire. U njezinom izboru može se vidjeti dobrodošlo osvrtnje struke na svijet oko sebe, posebno ako parafraziramo poznati uvid kako se svijet iznimno mijenja, a historiografija malo. Izvan vidokruga hrvatske historiografije ne bi trebali ostajati problemi poput suvremenih kriza, sukoba, ratova i migracija te drugih pojava i procesa s globalnim utjecajima, među kojima je zasigurno prethodna ekonomska kriza i njezine socijalne posljedice i društvene transformacije. Osim recentne aktualnosti, opravdanje za temu moglo je biti i historiografsko u vidu upućivanja na socijalnu povijest koja u hrvatskoj historiografiji ima solidnu tradiciju, budući da je od 1970-ih i 1980-ih godina posebno poticana, između ostalog, i kao povijest društva.

Gotovo najveći dio izlagačica i izlagača (možda najviše od svih dosadašnjih kongresa) nastojao se uklopiti u središnju temu, barem okvirno u jednu od podtema – krize, sukobi, solidarnost, dok je dio njih predstavljao dotadašnja ili nova istraživanja. Ono što je vidljivo iz izlaganja koja sam slušao, odnosno prema sažecima, jest da se povjesničari pretežnim dijelom nisu osvrtni na definiranje pojmova poput krize ili solidarnosti. (Među sažecima iznimka je onaj Filipa Šimeti- na Šegvića.) Često su ih koristili u razgovornom značenju ili pak imenujući kadšto solidarnošću ono što su bili tek različiti vidovi pomoći i dr., a krizom ono što su bile određene teškoće itd. I inače povjesničari uglavnom ne definiraju pojmove koje koriste podrazumijevajući njihovo značenje (npr. ideologije, totalitarizma, genocida...). Osjetila se stoga potreba za kakvim uvodnim tekstom koji bi razmatrao različita definiranja i upotrebe pojma krize, ustvrdio na koje ga sve povijesne pojave i razdoblja možemo primijeniti i upozorio na potencijalne razlike između predmodernih nasuprot modernih i suvremenih kriza, što istovjetno vrijedi i za termin solidarnosti. (Primjerice, Anđelko Vlašić je u sažetku uputio na razmatranja o ne/opravednosti nazivanja „krizom“ određenih razdoblja osmanske povijesti.) Gledajući retrospektivno, središnju temu sljedećeg kongresa bilo bi poželjno elaborirati u tom smislu, iznoseći značenja kao i otvorena pitanja već u samom pozivu na kongres. Time bi i izlaganja bila još više profilirana prilikom uklapanja u središnju temu.

Uvijek je dakako pitanje prema kojim odrednicama izabrati novu temu. Usporedbe radi, kongresi njemačkih povjesničara koji se od 1970-ih godina održavaju u dvogodišnjem ritmu, zadnjih godina imali su za središnje teme pitanja vjere (2016), dobitnike i gubitnike (2014), resurse i konflikte (2012), prelaženje granica (2010) i dr. Kongresi hrvatskih povjesničara su u nešto drugačijoj poziciji s obzirom na četverogodišnji ritam, no mislim da bi se trebali oslanjati na društvenu aktualnost, ali i recentne naglaske suvremene historiografije, odnosno razvojne potrebe hrvatske historiografije. I dok je teško precizno predvidjeti kakvi će oblici društvene aktualnosti biti na dnevnom redu narednih godina, vjerujem primjerice da je nakon dva i pol desetljeća od raspada Jugoslavije i osamostaljenja Hrvatske sazrelo vrijeme za uravnoteženu raspravu o regijama hrvatske povijesti (što je velika i kontinuirana tema hrvatske povijesti) – u rasponu od Jugoistočne do Srednje Europe, šireći se dalje u koncentričnim krugovima Jadranom, Mediteranom i Europom, koje dakako sijeku globalni utjecaji.

Naglasci pak suvremene europske i svjetske historiografije dominantno su već neko vrijeme na komparativnoj, transnacionalnoj i globalnoj povijesti. Oni se mogu formulirati u vidu središnje teme kojom bi se poticalo bitno intenzivnije kompariranje hrvatske povijesti (na kongresu je uglavnom tek L. Steindorff prijavio neposredno komparativno izlaganje o Dubrovniku i Lübecku, a G. Lukács o A. Stepincu i J. Mindszentyju) ili povezivanje hrvatske s regionalnom i međunarodnom poviješću, odnosno njezino uključivanje u globalnu povijest (usp. U. Brunnbauer,

Globalizing Southeastern Europe. Emigrants, America, and the State since the Late Nineteenth Century, 2016; M.-J. Calic, *Südosteuropa. Weltgeschichte einer Region*, 2016). Pod transnacionalnošću se podrazumijeva nadilaženje dominantnog nacionalnog okvira, što bi na primjeru hrvatske historiografije značilo nastojanje da se u njezino razumljivo primarno bavljenje hrvatskom poviješću dodatno uključuju povijesne pojave i procesi koji prelaze nacionalne granice i zajednički su bitno širem prostornom rasponu. Neovisno o tome koja će tema biti odabrana, za kongres bi bilo načelno najprikladnije povezati aktualnost teme s onim za čime je razvojna potreba u lokalnoj historiografiji i/ili što će potencijalno izvući njezine jače strane, imajući itekako u vidu europsku i svjetsku historiografiju. Središnja tema – bez obzira u kojoj mjeri je u tom trenutku bliska većini domaćih povjesničara i povjesničarki – bila bi time određeni poticaj hrvatskoj historiografiji za dodatne iskorake kako s obzirom na teme tako i na pristupe.

Prelazeći od glavne teme prema sekcijama, dobro je što su na kongresu osim dosadašnjih sekcija po razdobljima (od stare do suvremene povijesti) i poddisciplinama (od gospodarske povijesti i povijesti okoliša, demografske i socijalne povijesti do povijesti žena i dr.) uvedene nove tematske sekcije (npr. Krize i institucije, Prakse oblikovanja socijalističkoga čovjeka itd.). Zasigurno je potrebno za sljedeći kongres dodatno poticati upravo unaprijed pripremljene tematske sekcije, budući da imaju mahom izoštreniji fokus koji omogućuje produbljeniju diskusiju od labavo okupljenih izlaganja na osnovu vremenskih i sadržajnih poveznica.

Kod plenarnih izlaganja dobro je što je primjerice Mladen Ančić održao izlaganje koje, prema vlastitim riječima, nije bilo prigodno već je iznio zaoštrenije teze koje potiču različite refleksije i reakcije. To potvrđuje da bi se plenarna izlaganja trebala usmjeriti na velika pitanja. Jedno od njih zasigurno je vezanost hrvatske historiografije uz paradigmu nacionalne povijesti, o čemu je – između ostalog – govorio Ančić. Ilustrativno je bilo i plenarno predavanje Ludwiga Steindorffa s obzirom da je ponudio pogled izvana na hrvatsku povijest i historiografiju, govoreći o obilježjima njemačke historiografije koja se bavi hrvatskom poviješću. (Podsjećam i na Steindorffova „Razmišljanja o 3. kongresu hrvatskih povjesničara, Supetar, 1.-4. listopada 2008. godine“, *Ekonomika i ekohistorija*, god. V, 2009, str. 262-263.) Svakako bi i na sljedećem kongresu trebalo pozvati nekog stranog povjesničara da održi programatsko plenarno predavanje o hrvatskoj historiografiji i proučavanju hrvatske povijesti ili pak središnjoj temi, odnosno teorijsko-metodološkim pristupima.

To otvara pitanje sudjelovanja povjesničara iz inozemstva na kongresu. Na ovogodišnjem kongresu bilo ih je više nego dosad, ali se oko njihovih dolazaka bez sumnje treba još više angažirati. Moguće je izravno pozivati strane povjesničare koji se bave hrvatskom poviješću da se pojedinačno prijave ili organiziraju sekciju. Osim toga, hrvatsku historiografiju čini sada već niz povjesničara i povjesničarki koji su studirali i boravili u inozemstvu i/ili intenzivno prate suvremenu historiografiju. Stoga je primjetno da izlaganja napose mlađih povjesničara koji su boravili ili borave na inozemnim institucijama više polažu na konceptualizaciju rada. To se – prema onome što sam uspio poslušati – vidjelo u izlaganjima primjerice Lovre Kralja (CEU) o ustaškoj politici etničkog čišćenja i Vedrana Duančića (EUI) o razvoju prirodnih znanosti u poslijeratnoj Jugoslaviji, a zasigurno je zamjetno i kod drugih, ovdje navedenih. Konceptualna pitanja zanimljiva povjesničarima iznosio je naprimjer i etnolog i kulturni antropolog Andrea Matošević izlažući o antropološkom pristupu moralnoj ekonomiji udarništva. Teorijske koncepte apostrofirao je i Branimir Brgles u sažetku o ranonovovjekovnoj povijesti. Podsjećam isto tako na spomenuti sažetak Filipa Šimetina Šegvića u kojem je polazio od konceptualizacije pojma krize kod R. Kosellecka i drugih autora.

Nije dakako konceptualizacija jedini kriterij vrednovanja povjesničarevog rada, koji se u svom zanatskom dijelu sastoji i od relevantnosti teme, kvalitete istraživanja i tumačenja izvora, odnosno šire interpretacije i pripadajućih teza. Ne treba međutim zanemariti ni važnost spomenute konceptualizacije, kao i teorijsko-metodološkog pristupa u cjelini. Meni osobno kod izlaganja mladih povjesničara bio je zanimljiv naprimjer kulturni pristup smrti Monice Priante i anarhizmu Luke Pejića. Interesantnim mi se čini i mikrohistorijski pristup i otvaranje problematike demografske povijesti Saveza komunista kako ih je postavio Tomislav Brandolica. Izdvojio bih i izravno pozivanje na komparativnu i transnacionalnu perspektivu u sažetku Mile Orlić. Pored toga, neka izlaganja mladih povjesničara privlačila su postavljanjem velikih pitanja (primjerice, prema sažetku, pitanje socijalne kohezije u Dubrovačkoj Republici Lovre Kunčevića).

Bilo je i mnogo drugih zanimljivih tema i izlaganja autora različitih struka i generacija koja ne mogu sve isticati, niti sam ih uspio pratiti, fokusirajući se pritom ponajviše na modernu i suvremenu povijest. Osim toga, jasno je da brojna izlaganja donose nova vrijedna istraživanja, da razni povjesničari i povjesničarke rade pomake u dosadašnjim proučavanjima određenih povijesnih tema i razdoblja, da dio njih doprinosi kvalitetnom prakticiranju pojedinih poddisciplina u matičnoj historiografiji, što sve jedna osoba ne može potpunije ocijeniti. Treba međutim imati u vidu riječi L. Steindorffa iz spomenutog prikaza Trećeg kongresa hrvatskih povjesničara: „Najvažnija je svrha takvog kongresa da se može doznati kakvi su aktualni trendovi, tko trenutačno na čemu radi i s kim imamo zajedničke stručne interese.“ U tom smislu sam pretežno naveo tek jedan dio mladih povjesničara za koje mogu prepoznati da dijele određeni interes za konceptualizaciju povijesnih istraživanja.

Što se tiče okruglih stolova i predavanja, okrugli stol „Kad počinje hrvatska povijest?“ dobro je zamišljen i vrijedno je što se razgovaralo o toj velikoj temi. (Nisam ga nažalost uspio pratiti zbog preklapanja sa sekcijom u kojoj sam izlagao.) Isto tako, dobra je ideja organiziranje predavanja Mirjane Matijević Sokol „Krstionica – Višeslav – Nin“ – u kontekstu oštih polemika o Višeslavovoj krstionici – čime bi kongres mogao biti forum na kojem bi se govorilo o temama koje izazivaju stručne i javne prijepore. No upravo zbog znatnih prijepora i bitno podijeljenih mišljenja, prikladnije je u takvim slučajevima sučeliti dvoje ili više govornika, pridodajući im eventualno i nekog završnog komentatora.

Bio je organiziran i okrugli stol o hrvatskoj historiografiji (s naglaskom na recentni period 2010-2015), što je jedna od tema koja bi trebala biti uvijek zastupljena na kongresu. Iako se bavim historiografijom, nisam ovoga puta bio u prilici osobno se više angažirati – k tome je i bolje da se autori s vremena na vrijeme izmjenjuju – no želio bih barem iznijeti neke komentare. Naslovna tema krize pružala je mogućnost direktnog usmjeravanja na istovjetno pitanje eventualne krize (hrvatske) historiografije. Prije nekoliko desetljeća relativno se često govorilo i raspravljalo o krizi historije, odnosno krizi njezine društvene uloge. Zaoštreno formulirano pitanje krize historiografije zasigurno potiče različit raspon reakcija i nosi u sebi potencijal kakve polemične diskusije. Međutim i pregled historiografije u zadnjih pet godina također je vrijedna i korisna zamisao. Nije nažalost nakon uvodnih izlaganja uslijedilo razvijanje diskusije s obzirom da se učionica pokazala premalom za veliki interes povjesničara. Šteta je što smo zbog toga ostali bez pogleda drugih povjesničara na recentne dosege historiografijâ o pojedinim povijesnim razdobljima i priželjkivane razvojne smjerove.

Izdvojit ću u ovoj prigodi tek određena teorijska i metodološka pitanja koja su se provlačila u izlaganjima o hrvatskoj historiografiji o 19. i 20. stoljeću. Navedeno je naime u izlaganju Nikoline i Filipa Šimetina Šegvića o historiografiji o prvoj polovici 19. stoljeća kako u posljednjih pet

godina, usprkos pomacima, i dalje ipak dominiraju djela o političkoj povijesti nasuprot kulturne povijesti i drugih novijih metodoloških pristupa. Tim povodom Stjepan Matković je u izlaganju o historiografiji o drugoj polovici 19. stoljeća izrazio mišljenje da postoje mnoge praznine i u samoj političkoj povijesti te da nije najvažnije prelaziti na druga područja koja su trenutno u metodološkom trendu kako ne bismo ostali bez osnove za cjelovito poznavanje 19. stoljeća.

Složio bih se da je prilikom iznošenja pregleda historiografije adekvatnije izbjeći podjelu koja bi u određenoj mjeri implicirala vrijednosnu diobu između političke povijesti s jedne strane i primjerice kulturne, socijalne i ekonomske s druge strane. Osim što svaka poddisciplina nema unaprijed osiguranu kvalitetu izvedbe u konkretnim djelima, oblikovanje problemskih pitanja koja produbljuju razumijevanje i otvaraju nove perspektive nije privilegij samo drugih poddisciplina nego i političke povijesti. K tome, politička povijest nalazi se naprimjer u kulturnoj i suprotno (kao što svjedoči, između ostalog, sintagma politička kultura i niz drugih na sličnom tragu), zbog čega ih je teško striktno odijeliti. No pojavu i razvoj drugih poddisciplina ne treba gledati kao na nešto što ide na uštrb političke povijesti ili znači njezino zapostavljanje. Isto tako, traženje novih teorijsko-metodoloških pristupa nije svedivo samo na pitanje historiografskih trendova, kako se to nerijetko može čuti.

S tim u vezi ne treba gubiti iz vida da je svaki pristup u jednom trenutku bio novi i u određenom historiografskom „trendu“, što je neizbježna dinamika historiografije. Novi pristupi su se pojavljivali i važni su jer su otvarali ona područja koja su bila prethodno zanemarivana, o kojima se uopće nije govorilo, a postalo je jasno da su jednako bitna i štoviše nužna za cjelovitiju sliku povijesne zbilje. To je svojevremeno bio slučaj ne samo s političkom nego i sa socijalnom i kulturnom, ekonomskom i demografskom povijesti, kao i poviješću žena, poviješću svakodnevice, povijesti okoliša i dr. Danas je to primjerice povijest emocija ili već spomenuta komparativna, transnacionalna i globalna povijest. Dakako, uz neminovna isprepletanja između poddisciplina.

Naravno da pojedini teorijsko-metodološki pristupi i koncepti dolazeći u prvi plan suvremene historiografije bivaju kvalitativno nejednako nasljedovani i postaju – kako će mnogi reći – trend. Međutim, to je znak da se o njima ujedno i intenzivno raspravlja i da se oni neprestano usavršavaju. Bez obzira na različit raspon potencijalnih kritika novih pristupa (čega ionako ništa u historiografiji nije oslobođeno), smatram da je nužno da se nove generacije povjesničara bore za nove pristupe. Bilo bi stoga poželjno na kongresu hrvatskih povjesničara imati jednom i okrugli stol mladih povjesničara o tome kako oni vide stanje i perspektive matične historiografije te što namjeravaju unijeti u nju.

Iz toga razloga treba prema mome mišljenju nadići pojmove koji impliciraju suviše naglašene podjele kao što su uobičajeno one između političke povijesti i drugih područja, odnosno tradicionalne i nove historiografije (ili one za koju se drži da je u trendu) već radije razmatrati problematiku koja se nalazi iza tih imenovanja. Zbog toga mislim i da Vekarićeva napomena na koju se u izlaganju o historiografiji o prvoj polovici 20. stoljeća pozvala Marica Karakaš Obradov [„Napokon, povijesna je znanost suočena (i uvijek će tako biti) s natprosječnim udjelom „rudarske“ komponente, neophodne za interpretativni iskorak. U tom se kontekstu „trendovska“ povijest pokazuje kao loš izbor jer minorizira one metode koje su neophodne da bi se došlo do interpretativnog iskoraka. Neuravnotežen odnos „rudarskog“ i „interpretativnog“ dugoročno uništava temeljna povijesna istraživanja, pogoduje atraktivnoj površnosti u povijesnoj znanosti i stvaranju znanstvenoga parazitizma.“, Nenad Vekarić, „In u povijesnoj znanosti“, 2011] nije na načelnoj razini adekvatna jer generalizacijski dijeli aspekte historiografije koji su neizbježno međuovisni i nisu sami po sebi vrijednosno određeni.

Osim toga, napomena se u slučaju hrvatske historiografije može i obrnuto postaviti ukazujući da je nemalom broju povjesničara mnogo lakše samo prepričati izvore i nanizati podatke nego ih kompleksnije problemski uobličiti. Na pamet mi pada i Montaigneova misao iz 16. stoljeća da je teže „tumačenje tumačenja nego tumačenje stvari“. Usprkos navedenom, pogrešno bi bilo posve premještati argumente na suprotnu stranu budući da je očito kako je potreban iznimno velik trud i znanje za upotrebu povijesnih izvora o starijim razdobljima. No nije ništa manje zahtjevno provoditi složenu konceptualizaciju i interpretaciju koja će izvorima dati pripadajuća značenja i nove perspektive. Historiografija se neminovno sastoji kako od teme i istraživačkih pitanja, izvora i interpretacije tako i od konceptualizacije, metodologije, teorije i epistemologije, što je sve u nužno uzajamnom odnosu. Nije stoga načelno odgovarajuće promatrati je u odnosima ili – ili.

Pitanje interpretacija i teorijsko-metodoloških pristupa bilo je zastupljeno i u plenarnom predavanju Mladena Ančića u kojem je otvorio niz važnih i poticajnih tema. U predavanju naslovljenom „Od organizirane hipokrizije do pluralizma pogleda i interpretacija. Bilans tranzicije hrvatske akademske historiografije“ istaknuo je – između niza ostalog – da je hrvatska akademska historiografija u „totalitarnom komunističkom ili samoupravnom socijalističkom uređenju“ odoljela pritisku primjene vulgarnog marksizma držeći se paradigme nacionalne povijesti (koja sada, prema njegovim riječima, ograničava njezin daljnji razvoj). Naveo je da se organizirana hipokrizija odnosila na to da su svi tada znali da službena verzija povijesti ne odgovara stvarnom stanju, premda se – za razliku od toga – kontinuirano govorilo o razvoju jugoslavenske historiografije i važnoj ulozi Saveza komunista Jugoslavije u tome.

No bez obzira na interpretativna ograničenja, društveno-političke pritiske i odlike javnog diskursa, zaista se prema mome mišljenju može govoriti i o razvoju primjerice tadašnje hrvatske historiografije s obzirom da je usprkos svemu ostvarila i mnoge institucionalne, produkcijske, istraživačke i teorijsko-metodološke pomake. To posebno dolazi do izražaja imamo li u vidu da se u historiografiji ne odvija samo simbolička borba za interpretacije nego i za pristupe. U hrvatskoj historiografiji u komunističkoj/socijalističkoj Jugoslaviji dio povjesničara borio se tako za već spomenutu socijalnu povijest u vidu povijesti društva, što je bio bitan metodološki iskorak. Uz interpretacijski aspekt, o potrebi novih pristupa s obzirom na aktualno stanje hrvatske historiografije govorio je i Ančić, kritički propitujući važno pitanje dominacije paradigme nacionalne povijesti.

Problematika pristupa i interpretacija neizbježno se uvijek nalazi na dnevnom redu historiografije. Tako i danas, iako – što je najvažnije – nema više potencijalnih sankcija za interpretacije koje su tumačene neprikladnima (zbog čega nikako nije moguće povlačiti određene vrijednosne paralele o znanstvenoj slobodi između sadašnjeg i komunističkog/socijalističkog razdoblja), ne znači da pitanje pluralizma interpretacija nije i dalje otvoreno. To se dobrim dijelom vidi na povijesti 20. stoljeća, a najviše na problematici Domovinskog rata gdje dominantna društveno-politička očekivanja i javni diskurs pozivanjem na čuvanje istine o Domovinskom ratu – čemu se nerijetko pridružuju i povjesničari – nipošto ne potiču spomenuti pluralizam pogleda i interpretacija.

Stoga je dobro da je Ante Nazor, ravnatelj Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata – jedan od povjesničara koji ne zagovara pluralizam interpretacija i na kojeg bi se mogle primijeniti opravdane Ančićeve riječi kako se iza poziva na objektivnost često krije nastojanje da se vlastita partikularna perspektiva proglasi univerzalnom – na otvaranju kongresa rekao, pored ostalog, da ne treba uljepšavati hrvatsku povijest. No usprkos važnosti

pitanja interpretacija, i ovdje zaključno napominjem da je uz izvore i činjenice riječ o jednom od aspekata historiografije koju cjelovito čine i koncepti, i teorije, i metode. Pritom historiografiju o Domovinskom ratu – nakon dosadašnjeg prevladavajućeg fokusa na izvore, činjenice i interpretacije – tek čeka ništa manje važno pokretanje opsežnijih diskusija o teorijsko-metodološkim pristupima proučavanju tog prijelomnog razdoblja hrvatske povijesti. U tome vidim još jedan od potencijalnih zadataka koje bi mogao inicirati Kongres hrvatskih povjesničara kao središnji forum hrvatske historiografije.

Branimir Janković

„Želimo izvući povjesničare iz arhiva i predstaviti ih javnosti“

U povodu trećeg Kliofesta Gordan Duhaček razgovarao je s Damirom Agičićem. Intervju je objavljen 6. svibnja 2016. na portalu <http://www.tportal.hr/kultura/kulturamiks/427280/Zelimo-izvuci-povjesnicare-iz-arhiva-i-predstaviti-ih-javnosti.html>

Treći festival povijesti Kliofest održava se u Zagrebu od 11. do 14. svibnja 2016. godine, a organizator i povjesničar dr. Damir Agičić u intervjuu za tportal.hr objašnjava kako je pokrenuta ta manifestacija, govori o političkim podjelama u hrvatskoj historiografiji i društvu te preporučuje najzanimljivije iz bogatog programa.

„S nama kroz povijest“ slogan je pod kojim se treći put održava Kliofest, festival posvećen povijesti i povjesničarima, koji već nekoliko godina nudi pregršt zanimljivih sadržaja. Ove godine se Kliofest održava od 11. do 14. svibnja, pretežito u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, te manjim dijelom u Hrvatskom državnom arhivu i Knjižnici Bogdana Ogrizovića. „Festivalu nazvanome prema muzi Klio, grčkoj boginji zaštitnici povijesti, onoj koja je u drevno doba nadahnjivala pjesnike junačkih eposa, nakana je višestruka: da posjetiteljima približi povijesnu znanost i njezine stvaratelje, da popularizira nakladničku djelatnost na polju historiografije i srodnih znanosti, da potakne raspravu među povjesničarima o nekim važnim pitanjima struke te općenito njihova mjesta i položaja u današnjem hrvatskom društvu, da tijekom nekoliko dana povijest bude u žiži kulturnih događanja“, navode organizatori, među kojima su Hrvatski nacionalni odbor za povijesne znanosti, Društvo za hrvatsku povjesnicu, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Hrvatski državni arhiv, Hrvatski institut za povijest, Zajednica nakladnika i knjižara Hrvatske gospodarske komore, Udruga za zaštitu prava nakladnika ZANA, Udruga Krila – terapijsko jahanje i Hrvatsko etnološko društvo.

Redoviti profesor Odsjeka za povijest zagrebačkog Filozofskog fakulteta dr. **Damir Agičić** jedan je od pokretača i organizatora Kliofesta te vlasnik male ali ugledne nakladničke kuće posvećene historiografiji Srednja Europa. U intervjuu za tportal.hr Agičić predstavlja ovogodišnji Kliofest, ali se i osvrće na političke podjele u hrvatskom društvu.

Gordan Duhaček (G.D.): Kliofest se održava već treću godinu. Kako je došlo do pokretanja manifestacija posvećene povijesti i historiografiji?

Damir Agičić (D.A.): Do tog je došlo zahvaljujući želji nekolicine povjesničara da u široj javnosti promoviraju povijesnu knjigu, a djelomice i iz inata da se othrvaju organizacijskim poteškoćama te ustraju u nakani da se održi takav festival povijesti i povijesne knjige, jedna nova manifestacija

povjesničara. Na ideju o Kliofestu došao sam uspoređujući pulske Sa(n)jam knjige u Istri i samjam povijesne knjige u Krakovu te Interliber. Moji suradnici i ja pomisli smo da bi u Zagrebu vrijedilo pokušati prirediti manifestaciju na kojoj bi se pokazala (i prodavala) produkcija knjiga iz historiografije i srodnih znanosti, etnologije, arheologije, povijesti umjetnosti i sl., a ujedno i organizirali okrugli stolovi na kontroverzna pitanja, tribine i radionice, predstavljanja knjiga i razgovori s povjesničarima. Potom je došao i prijedlog da se upravo na toj manifestaciji dodjeljuju godišnje nagrade povjesničarima koje su prije dvije godine ustanovila njihova strukovna udruženja. Onda smo lani predložili kolegama u nekim drugim gradovima da organiziraju predavanja, promocije knjiga ili nešto slično u vlastitim sredinama, i eto dobili smo Dan povijesti.

G.D.: Kako je publika reagirala na Kliofest?

D.A.: Odlično što se tiče opće ocjene o potrebi takve manifestacije te bogatstva i raznovrsnosti programa. Ipak, ako se u obzir uzme broj posjetitelja, nije uvijek sve lako – neki su okrugli stolovi lani bili jako dobro posjećeni, neke promocije također, dok je na nekima bilo tek po nekolicina posjetitelja. S druge strane, važan je element Kliofesta i prodajni samjam povijesne knjige. Valja naučiti sve koji vole povijest – a takvih je u Hrvatskoj mnogo, jako mnogo – da tijekom nekoliko dana do svoje željene knjige iz povijesti mogu doći i po znatno povoljnijim cijenama nego inače.

G.D.: Koliko se Kliofest promijenio u odnosu na svoje prvo izdanje? Čini se da je program svake godine bogatiji...

D.A.: Moram reći da nam je program i prve dvije godine bio dosta raznolik i bogat. Nastavili smo dalje u prokušanom pravcu – nekoliko okruglih stolova, dvije-tri tribine, mnoštvo promocija knjiga, od kojih su neke i međunarodnog karaktera, razgovori s povjesničarima, radionice... Sve u svemu, tijekom tri i pol dana stotinjak povjesničara i drugih stručnjaka govorit će o povijesti, povijesnim temama i povijesnim knjigama.

G.D.: Što iz ovogodišnjeg programa izdvajate kao najzanimljivije?

D.A.: Dva su okrugla stola posvećena aktualnim temama: u povodu objavljivanja hrvatskog prijevoda važne i utjecajne knjige *Izvori totalitarizma* Hanne Arendt priređujemo okrugli stol o totalitarizmu i antifazišizmu danas, dok je povod drugome pedeseta obljetnica Brijunskoga plenuma – razgovarat će se o aferi Ranković i otvaranju ili neotvaranju novih putova u jugoslavenskoj socijalističkoj državi. Jedan će nas okrugli stol vratiti u hrvatsko srednjovjekovlje, a povod razgovoru o istraživanjima tog najstarijega dijela hrvatske povijesti jest upravo objavljena druga knjiga sinteze/pregleda hrvatske povijesti što ga objavljuje Matica hrvatska. Pozornost šire javnosti sigurno će izazvati i okrugli stol o (homo)seksualnosti i historiografiji, a studente bi mogla zainteresirati rasprava o već desetogodišnjem iskustvu studija povijesti u bolonjskom sveučilišnom sustavu – što i kako dalje?

G.D.: A predstavljanje knjiga, izložbe, radionice – sigurno će i toga biti?

D.A.: Da, kao i prošlih godina, kolegice i kolege iz Hrvatskoga državnog arhiva, Muzeja seljačkih buna i moga Odsjeka za povijest organiziraju radionice na razne teme, za sve dobne skupine. Imat ćemo i zanimljivu izložbu *Konji u povijesti*. Različitim će se predmetima – konjskom opremom, grafikama, fotografijama te oružjem osmišljenim posebno za borbe na konju, progovoriti o odnosu konja i čovjeka kroz povijest. O simbolici tog odnosa govori i Frangešov kip „Gubec na konju“, koji pokazuje kako umjetnik svoga junaka ima potrebu simbolički smjestiti na konja. Na

jednoj će se tribini razgovarati o povijesti terapijskog jahanja u Hrvatskoj, a u subotu 14. svibnja kod jednoga od suorganizatora, Udruge Krila, posjetitelji će moći vidjeti i isprobati načine kako se konji koriste u terapijama bolesnih i invalidnih osoba. Bit će naravno predstavljen i niz knjiga, primjerice o stradanjima Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, o Srebrenici nakon genocida ili pak knjiga pripovjedaka pakistansko-indijskog pisca Saadata Hasana Mantoa *Preko granica* koja izvrsno oslikava jedan svijet drukčiji od našega, ali i govori o brojnim univerzalnim dvojabama što pogađaju ljudski rod. Bit će govora i o nekoliko novih knjiga posvećenih suvremenoj poslijeratnoj povijesti, od jugoslavenske informbiroovske emigracije u Čehoslovačkoj, preko knjiga o pionirima i o radnim akcijama do afere Ranković.

G.D.: Gledano izvana, u hrvatskoj historiografiji postoje podjele po političkoj liniji koje zrcale slične podjele cijelog hrvatskog društva. Kako se Kliofest odnosi prema tome, je li riječ o festivalu koji se može kategorizirati kao 'lijevi' odnosno 'desni'?

D.A.: Uistinu je naše društvo podijeljeno, a ta je podijeljenost u posljednje vrijeme sve snažnija. Naravno, i u historiografiji se uočavaju slične podjele, makar nisu toliko izražene. Ne vidim problem u tom da ljudi, pa i povjesničari, imaju političke preferencije, čak da se i stranački angažiraju. To je posve prihvatljivo. No ni u kom slučaju ne smiju svoje današnje političke ideje i stavove prenositi u polje svojih istraživanja, pa sa simpatijama pisati o istomišljenicima u prošlosti a napadati one koji su bili na drugome polu. O prošlosti ne smiju govoriti iz današnjih perspektiva. I ne bi smjeli u svoj rad unositi radikalne poglede, ni s desna ni s lijeva. Prošlost, kao uostalom ni sadašnjost, nije samo crna ili samo bijela, crvena ili plava... Ljudski su odnosi u prošlosti bili jednako složeni kao što su to i danas, i kao što će – nadam se – biti i sutra. Samo diktature teže jedinstvenosti, a tome se odlučno moraju suprotstaviti svi slobodno misleći ljudi.

Dakle, ja ne bih govorio o tom je li Kliofest „lijevi“ ili „desni“. Poznato je da su meni osobno bliži stavovi koje uobičajeno zovemo „lijevima“, ali ruka suradnje u ovom je slučaju otvorena svima koji žele pokazati da je povijest ozbiljna znanost i da se njome bave ljudi različitih političkih opredjeljenja. Naravno, u protekle sam dvije godine dobivao pitanja i primjedbe zašto je na festivalu prisutan ovaj ili onaj povjesničar ili nakladnik. Moj je odgovor da svima valja pružiti mogućnost da sudjeluju i predstave se – osobno ili preko svojih izdanja. Svatko snosi odgovornost za svoj rad i djelo. A posjetitelji i čitatelji neka procjenjuju. Jedino što nije dopušteno jest vrijeđanje na osobnoj razini, govor mržnje i zlonamjerno iskrivljavanje činjenica.

G.D.: Među gostima ovogodišnjeg Kliofesta je i beogradski povjesničar Bojan Dimitrijević, u Srbiji poznat kao veliki zagovornik rehabilitacije Draže Mihajlovića i Milana Nedića, te oduševljeni podržavatelj novog ministra kulture Zlatka Hasanbegovića. Čime će se Dimitrijević baviti u svojem razgovoru sa Zvonimirom Despotom?

D.A.: O detaljima bi trebalo pitati Zvonimira Despota, koji će razgovarati s doktorom Dimitrijevićem. Najavljena je tema razgovora o Dimitrijevićevoj knjizi *Slučaj Ranković: iz arhiva KOS-a*. Kolega Dimitrijević pričao mi je svojedobno da je kao pomoćnik ministra obrane Srbije imao priliku dobiti mnoštvo dokumenata, i to izravno na svoj stol u uredu, pa je bio u povlaštenoj poziciji o kojoj svaki povjesničar može samo sanjati – dobiti izvornu građu na vlastiti stol i raditi na temelju nje. Što je napravio dr. Dimitrijević može se vidjeti u njegovoj knjizi. Nadam se da će taj razgovor biti dobar „predgovor“ okruglom stolu što ga o aferi Ranković odmah potom vodi Hrvoje Klasić, a sudjeluju povjesničari iz Hrvatske, Slovenije, Srbije te Bosne i Hercegovine. Zato smo ga i stavili u taj termin, uz suglasnost svih sudionika.

G.D.: Jedno od vrijednih izdanja koje će biti predstavljeno na Kliofestu je i obimna „Iz Praga protiv Tita! Jugoslavenska informbiroovska emigracija u Čehoslovačkoj“ u izdanju vaše izdavačke kuće Srednja Europa. Već sam naslov zvuči intrigantno, što će nam otkriti knjiga Ondreja Vojtěchovskog?

D.A.: Kolega Vojtěchovský napisao je golemu knjigu, u prijevodu ima više od 750 stranica. Posvećena je nevelikoj skupini, oko 150, političkih emigranata – diplomatskih službenika, radnika na razmjeni, učenika i studenata stipendista i drugih, kao i nekih koji su prebjegli iz Jugoslavije nakon Rezolucije Informbiroa i opredijelili se za prosovjetsku, dakle protujugoslavensku i protutitovsku stranu. Autor je obradio brojna pitanja života i djelovanja tih ljudi, plastično ocrtavši njihove dvojbe i političke stavove, međusobne sukobe i prilagodbe životu u (političkoj) emigraciji, strahove i stradanja, osobne nesreće i drugo. Osobito je dojmjljiva primjerice sudbina Josipa i Atene Milunić, koji su desetak godina bili onemogućavani da im se pridruže djeca, koja su živjela s bakom u Zagrebu i Opatiji. Nije im pomogla ni činjenica da je Atena Milunić tijekom Drugoga svjetskog rata brinula o sinu čovjeka koji je u svakom trenutku mogao dopustiti izlazak njihove djece iz Jugoslavije, ali na to dugo nije pristao – Josip Broz Tito iz nekih svojih razloga nije mario za nesreću ljudi koji su mu u opasnoj ratnoj situaciji čuvali sina Mišu. A takvih i sličnih sudbina u ovoj je knjizi velik broj. Uvjereni komunisti, ljudi kojima je vjera u Staljina bila veća od vjere u Tita i KPJ, proživljavali su godinama teška iskušenja u stranoj sredini. Neki su se s vremenom uklopili u novo društvo, drugi su se pak vratili kući nakon smirivanja sukoba između Jugoslavije i SSSR-a, ali je dio ostao ni na nebu ni na zemlji, nisu se htjeli/mogli vratiti, nisu se znali/htjeli uklopiti u češku sredinu – i njima je zasigurno bilo najteže.

G.D.: Dosta interesa bi mogao izazvati i okrugli stol na temu ‘Homoseksualnost i historiografija’, obzirom da je riječ o temi koja se dosad nije baš mnogo obrađivala kod nas. Što tu može očekivati publika?

D.A.: Taj je okrugli stol inicirao moj kolega i suradnik Branimir Janković, koji će ga i voditi. Sudjelovat će kolegica i kolege iz Zagreba, Sarajeva i Ljubljane, što okruglom stolu daje i međunarodni karakter. Želja nam je da se povijest (homo)seksualnosti prepozna kao važna kulturna, društvena i politička tema koja zaslužuje odmicanje s rubova i jednakovrijedno uključivanje u cjelinu hrvatske historiografije, kao što se već događa u nekim razvijenijim historiografskim sredinama. U posljednjih se desetak godina u Hrvatskoj pojavio stanovit broj prijevoda knjiga o rodnoj povijesti, povijesti seksualnosti općenito, primjerice *Seksualnost u Europi 20. stoljeća* Dagmar Herzog, i napose o homoseksualnosti. Sve je više naših kolegica i kolega koji svoja istraživanja usmjeravaju u tom pravcu. Neki su krenuli od klasične povijesti seksualnosti, primjerice s radovima o prostituciji, a sada se kreće u otvaranje novih tema u skladu sa suvremenim teorijskim i metodološkim postavkama. Osim razgovora o tim i drugim načelnim pitanjima, sudionici okruglog stola predstaviti će vlastita istraživanja široko koncipirane povijesti seksualnosti i rodne povijesti u socijalističkoj Jugoslaviji, predstavljajući teme (de)kriminalizacije homoseksualnosti, queer motivâ u jugoslavenskom filmu, povijesti slovenskog lezbijskog pokreta i niza drugih.

G.D.: Koliko festival poput Kliofesta može pomoći u rješavanju nekih političkih problema današnjice, koji su u Hrvatskoj u značajnoj mjeri uvjetovani prijemima oko nacionalne povijesti? Imate li uopće takve ambicije?

D.A.: Ne, tako velike ambicije nemamo – mi naprosto želimo izvući povjesničare iz arhiva i kabineta te ih, zajedno s predmetom i rezultatima njihova bavljenja, povijesti i povijesnim knji-

gama, približiti široj javnosti. Prijepori oko nacionalne povijesti i povijesnih tema općenito neka se rješavaju na znanstvenim skupovima i u stručnim raspravama te polemikama, kojih u našoj historiografiji nasušno nedostaje. A političke bi probleme valjda trebali rješavati političari, naravno i oni povjesničari koji su se aktivno uključili u stranački politički život. Ako su se izgradili kao odgovorni i kritički povjesničari znanstvenici i sveučilišni profesori, oni bi i na polju političke djelatnosti morali zadržati odgovornost i kritičnost. Drugo je pitanje koliko to čine.

Okrugli stol „(Homo)seksualnost i historiografija“, Festival povijesti – Kliofest 2016, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 13. svibnja 2016.

Treći po redu Festival povijesti – Kliofest 2016. profilirao se kao prikladno mjesto govora o temama otvorenima interesu šire publike, koje bi ujedno bile važne i za samu historiografiju. Nakon okruglog stola o povijesti emocija održanog na Kliofestu 2015. (prilozi su objavljeni u tematu *Historijskog zbornika* br. 2-2015), smatrao sam da bi jedna od takvih tema svakako bila povijest (homo)seksualnosti.

Kao i povijest emocija, povijest seksualnosti u europskoj i svjetskoj historiografiji već je prilično etablirano polje. I dok je povijest emocija u hrvatskoj historiografiji tek u začetima (pojavljuju se naime pojedinačni radovi, dok još uvijek gotovo ništa nije prevedeno), o povijesti (homo)seksualnosti objavljivano je – i posebno prevedeno – već razmjerno mnogo. Stoga su pretpostavke za održavanje okruglog stola bile sadržane u postupnom javljanju sve većeg broja istraživača i istraživačica, kao i sada već solidnog opsega prevedenih knjiga o rodnoj povijesti, homoseksualnosti i općenito povijesti seksualnosti. Spomenut ću pritom tek dio novijih prijevoda: F. M. Mondimore, *Prirodna povijest homoseksualnosti* (Zagreb 2003); Y. Knibiehler, *Seksualnost kroz povijest* (Zagreb 2004); R. Aldrich (ur.), *Povijest gej i lezbijskog života i kulture* (Zagreb–Beograd 2011); D. Carter, *Stonewall: pobuna koja je rasplamsala gej revoluciju* (Zagreb 2011); M. Foucault, *Povijest seksualnosti* (Zagreb 2013). Posebice je važno recentno hrvatsko izdanje knjige *Seksualnost u Europi 20. stoljeća* (Zagreb 2015) značajne povjesničarke Dagmar Herzog. To je izdanje bilo još jedan od izravnih poticaja okruglom stolu.

U hrvatskoj historiografiji prethodno su objavljivani radovi iz klasične povijesti seksualnosti. Uglavnom su bili usmjereni prema temi prostitucije, o čemu je objavljen niz članaka, a novijim priložima pripada knjiga Tomislava Zorka *Prostitucija u Zagrebu u prvoj polovici XX. stoljeća* (Zagreb 2013). U međuvremenu su se teme istraživača širile kako prema povijesti homoseksualnosti (čime se prvotno bavio Dean Vuletić, a sada ponajviše Franko Dota) tako i širem kontekstu povijesti seksualnosti (uz Franka Dotu, to je fokus Zrinke Miljan i Darka Dukovskog). F. Dota i Z. Miljan specijaliziranje povijesti seksualnosti ostvaruju pripremanim disertacijama iz problematike seksualnosti u socijalističkoj Jugoslaviji, dok je Darko Dukovski upravo objavio knjigu *Istra 'spod ponjave: Povijesni erotikon istarski od kraja 19. do početka 21. stoljeća* (Pula–Rijeka 2016). Njima ću pridodati bavljenje povjesničarke Zrinke Blažević ranonovovjekovnim maskulinitetom, ostavljajući u ovoj prigodi po strani istraživače i istraživačice rodne povijesti. Uključimo li i autore iz Slovenije, Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore koji se bave poviješću (homo)seksualnosti – primjerice u jugoslavenskoj perspektivi, ali i drugim okvirima – riječ je o, prema Franku Doti, deset do petnaest istraživača iz raznih disciplina. Iako to nije slučaj u svim recentnim radovima, ipak je primjetno otvaranje novih tema koje su – što je napose važno – ukorijenjene u suvremene teorijske i metodološke pristupe.

Imajući u vidu istraživače, objavljene radove i prijevode, postavlja se pitanje približava li se u hrvatskoj historiografiji trenutak kada ćemo moći reći da se povijest seksualnosti formira kao zasebna poddisciplina s bitnim općim uvidima, kao što je to rezultat razvoja u europskoj i svjetskoj historiografiji. Osim razgovora o tim i drugim načelnim pitanjima, bilo je planirano da sudionici okruglog stola predstavite vlastita istraživanja široko koncipirane povijesti seksualnosti i rodne povijesti u socijalističkoj Jugoslaviji, iznoseći teme poput (de)kriminalizacije homoseksualnosti u socijalističkoj Jugoslaviji (Franko Dota, Zagreb), queer motivā u jugoslavenskom filmu (Nebojša Jovanović, Sarajevo), povijesti slovenskog lezbijskog pokreta (Tatjana Greif, Ljubljana) i niza drugih. Njihovo participiranje u nekoliko domaćih, regionalnih i međunarodnih sredina trebalo je okruglom stolu dati internacionalnu perspektivu govora o dinamičnoj povijesti seksualnosti.

Intencija okruglog stola bila je prepoznavanje povijesti (homo)seksualnosti kao važne kulturne, društvene i političke teme koja zaslužuje odmicanje s rubova i jednakovrijedno uključivanje u cjelinu hrvatske historiografije. Neovisno od historiografske relevantnosti – kao tema koju vrijedi etabrirati – inicijalna motivacija bila je i društvena. Naime, referendum o ustavnoj definiciji braka održan krajem 2013. godine, koji je ponovno učinio krhkom javnu poziciju LGBT osoba u Hrvatskoj, dao je tematici dodatnu važnost. Odgovornost povjesničara, odnosno akademske historiografije u tom je slučaju, za mene osobno, značila potrebu otvaranja prostora za stručnu raspravu i pokazivanje vrijednosti navedene problematike za historiografiju, izbjegavajući njezino daljnje izoliranje ili eventualno proskribiranje. Time je, pored ostalog, još jednom potvrđena važnost isprepletanja suvremenosti i prošlosti: suvremeni problemi bitan su poticaj aktualiziranja određenih povijesnih tema.

Na dobro posjećenom okruglom stolu za koji je – pridodamo li tome pitanja i komentare – pokazan relevantan interes, najprije je govorio Franko Dota. Osim što je, primjerice u ovom časopisu, pisao o *Usmenoj povijesti homoseksualnosti u Hrvatskoj* (*Historijski zbornik*, br. 2-2008) i okruglom stolu o suđenjima homoseksualcima i lezbijkama u Hrvatskoj 1945-1977. (br. 1-2010) te uredio nekoliko prijevoda (poput spomenute knjige D. Herzog *Seksualnost u Europi 20. stoljeća*), Dota dovršava disertaciju o problematici homoseksualnosti u socijalističkoj Jugoslaviji. Njegovo historiografsko promoviranje povijesti homoseksualnosti vezano je uz naglašavanje važnosti njezina promatranja u kontekstu povijesti seksualnosti.

Dota je najprije govorio o utjecaju povjesničara i njihovih istraživanja Stonvolške pobune (Stonewall, New York, 1969) na njezino društveno afirmiranje (kao ishodišta modernog LGBT pokreta i povorki ponosa), koje je rezultiralo otvaranjem memorijala što ga je proglasio predsjednik Obama 2016. godine. Posebno je zatim istaknuo neka teorijska i metodološka pitanja. Naime, povijest homoseksualnosti (gej i lezbijska povijest) za neke je dio povijesti seksualnosti, za druge zasebno područje, dok je neki drže dijelom rodne ili čak socijalne povijesti. Dota joj pristupa, kao što je već navedeno, kao dijelu povijesti seksualnosti. Bez obzira na različita poimanja, riječ je o etabriranom polju koje je u inozemstvu ravnopravni dio sveučilišne nastave, s nizom projekata i konferencija. Naglasio je da povijest homoseksualnosti, odnosno povijest seksualnosti kao poddisciplina nije unaprijed vrijedna sama po sebi jer može biti posve tradicionalno historiografski izvedena (s pukim nizanjem događaja). Stoga i za nju dakako vrijede teorijska i metodološka pitanja s kojima se susreću druge povijesne poddiscipline. U svojim kvalitetnim primjerima može naravno biti teorijski i metodološki važna za cjelokupnu historiografiju, kao što neprijeporno može biti društveno relevantna.

Nebojša Jovanović kao povjesničar i teoretičar filma – doktorirao je na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti na temi roda i seksualnosti u jugoslavenskom filmu – usmjerio se u izla-

ganju na one situacije koje nisu jasno homoseksualne, idući dakle prema *queer* situacijama. One sadrže bitno širu optiku od gej i lezbijske perspektive te podrazumijevaju sve ono što znači odstupanje od norme. Jovanović je govorio o metodološkim problemima analize filmova (primjerice, nalaze li se *queer* situacije zaista u dotičnom filmu ili su rezultat učitavanja nas promatrača), izdvajajući nekoliko primjera prikazanih u isječcima. O dijelu izložene problematike moguće je čitati u Jovanovićevom članku „Seksologija, muška homoseksualnost i film u socijalističkoj Jugoslaviji“ iz zbornika *Socijalizam na klupi. Jugoslavensko društvo očima nove postjugoslavenske humanistike* (Pula–Zagreb 2013).

I Jovanović i Dota predstavili su vlastita istraživanja socijalističke Jugoslavije koja osim zanimljivosti kriju i različite izazove. Obojica su primjerice isticali neadekvatnost primjene totalitarne paradigme, kao svodenja proučavanja samo na progone i represiju, budući da je homoseksualnost bila kazneno djelo ne samo u Jugoslaviji nego i na Zapadu. Dota se bavio upravo suđenjima homoseksualcima i kasnijoj dekriminalizaciji homoseksualnosti u socijalističkoj Jugoslaviji, napominjući da treba imati u vidu da je to globalna pojava koja nije specifična samo za jugoslavenski socijalizam. S druge strane bilo bi problematično, kako je naveo, određeno idealiziranje socijalističkog modernizma. F. Dota je kao problem izdvojio i to što je povijest seksualnosti opterećena zapadnom temporalnošću (kronologijom) koja drugdje dakako nije (posve) funkcionalna.

Izlaganje N. Jovanovića pokazalo je da je vrlo korisno vidjeti kojim temama se bave druge discipline, kako ih interpretiraju, kojim teorijsko-metodološkim pristupima se služe itd. Podsjetnik je to na opasku da je polje povijesti seksualnosti usmjereno na međudisciplinarnu komunikaciju, potvrđenu time što su u publici uz povjesničare bili etnolozi i antropolozi te sociolozi i filozofi. Zbog bolesti ipak nije mogla sudjelovati Tatjana Greif te smo bili uskraćeni za slovensku perspektivu i njezina iskustva bavljenja poviješću slovenskog lezbijskog pokreta. Treba stoga ovom prilikom upozoriti i na radove o (homo)seksualnosti slovenskog sociologa Romana Kuhara. Dakako, mnoga pitanja na okruglom stola nisu stigla biti otvorena, neka su tek dotaknuta, no iz svega iznesenog vidljivo je koliko je riječ o zanimljivom, poticajnom i važnom području. Na temelju navedenog moguće je zaključiti da bi primjerice „Povijest seksualnosti“ bila zaista relevantan izborni kolegij u sveučilišnoj nastavi povijesti u Hrvatskoj te još jedan korak dalje – uz istraživače, disertacije, radove i prijevode – prema etabliranju tog polja u hrvatskoj historiografiji.

Povijest ne bismo trebali svoditi samo na kontroverzne teme hrvatske povijesti – kako je to često slučaj u domaćoj javnosti – nego otvarati nove i drugačije teme i pristupe koje se neopravdano drži izvan središnjeg interesa. Budući da te teme i pristupi nerijetko sadrže važne pretpostavke za cjelovitije razumijevanje povijesti i uključuju teorijsko-metodološka pitanja bitna za cjelokupnu historiografiju, poželjno je da spomenuto otvaranje prati nastojanje za njihovim uključivanjem u cjelinu akademske historiografije. Za mene osobno to su značenje tijekom protekle dvije godine imale povijest emocija (Kliofest 2015) i povijest (homo)seksualnosti (Kliofest 2016) te povijest anarhizma (predgovor knjizi Luke Pejića, *Historija klasičnog anarhizma u Hrvatskoj: fragmenti subverzije*, Zagreb 2016). Riječ je o temama kojima sam poželio – u suradnji sa Zrinkom Blažević (povijest emocija), Frankom Dotom (povijesti seksualnosti) i Lukom Pejićem (povijest anarhizma) – otvoriti dodatne prostore govora u okviru akademske historiografije u Hrvatskoj. U sljedećim godinama na redu je javna povijest (kojom se intenzivnije bavim od 2016. godine u sklopu istoimenog izbornog kolegija i kolumne na portalu Historiografija.hr), a nadam se i drugim prigodama sudjelovanja u otvaranju novih tema i pristupa.

Branimir Janković

„Historians at Work“, ISHA Seminar, Berlin, 19-25. rujna 2016.

U Berlinu je od 19. do 25. rujna 2016. održan seminar ISHA-e (International Students of History Association) pod naslovom „Historians at Work“. Kao što sam naslov sugerira, cilj seminara bio je kroz angažman u radionicama i diskusijama pokušati dati odgovor na najčešće pitanje s kojim se susreće student povijesti, kako u trenucima vlastite samorefleksije, tako i prilikom interakcije s okolinom. Što raditi kao povjesničar? Što raditi s poviješću?

To je pitanje koje nije važno tek na razini životne perspektive pojedinog studenta nego zadiru i u teorijske i društvene temelje povijesne profesije, odnosno pitanja uloge povjesničara u društvu. Scenografija za navedenu problematiku teško da je mogla biti bolja, s obzirom da je Berlin ne samo grad bogatog povijesnog iskustva već i grad koji od toga iskustva ne bježi. Tomu svjedoče brojne državne institucije, arhivi i muzeji koji su indikator kako povijesna znanost ima važnu društvenu ulogu za stanovnike Berlina. Suradnja s nekim od tih organizacija koje se u različitim oblicima bave poviješću bila je lajtmotiv čitavog seminara, budući da je svrha bila povezati profesionalce koji u njima djeluju sa studentima kako bi im mogli demonstrirati kako uistinu izgleda njihov rad. U tom smislu, studenti su mogli iz prve ruke otkriti što to znači baviti se povijesnom znanosti u raznom spektru zanimanja i kakve im se perspektive otvaraju po završetku studija.

Sam seminar bio je podijeljen na sedam radionica, a svaka od njih predstavljala je neku od mogućnosti izvan akademske zajednice za koju se budući povjesničar može opredijeliti. S tim u vezi, radionice su bile tematski koncipirane te podijeljene na problematiku muzeja, arhiva, urbane i memorijalne baštine, nevladinih organizacija, nastavničkog zanimanja, medija (novine, televizija, igrani i dokumentarni filmovi, stripovi...), a jedna od radionica bila je posvećena i teorijskom pristupu samoj povjesničarskoj profesiji. Kao zajednički nazivnik svim radionicama nametala se disciplina javne povijesti (*Public History*) koja se svojim obuhvatnim pristupom analitički bavi interakcijom između profesionalnih povjesničara i šire javnosti, pa je na taj način poslužila kao jedan od važnih alata na svim tematskim radionicama.

U konačnici, seminar je uputio studente povijesti na široku lepezu zanimanja koja mogu obavljati i izvan akademske zajednice kao profesionalni povjesničari. U Berlinu svakako postoji tržište za takve profesije, no pitanje je postoji li ono i u drugim europskim gradovima. Uostalom, jesu li im takve profesije uopće potrebne? To je međutim pitanje za neki idući seminar.

Tizian Raspor

Osvrt na izložbu „Romi u koncentracijskom logoru Jasenovac“ autora Ive Pejakovića u Javnoj ustanovi Spomen-područje Jasenovac 2016. godine

U hrvatskoj javnosti malo tko je upoznat s razmjerima stradanja Roma u Drugom svjetskom ratu što je samo jedan od odraza nezainteresiranosti za marginalni društveni položaj romske manjinske skupine. Komemoracija romskim žrtvama koja se unatrag nekoliko godina obilježava početkom kolovoza u Ušticama, inicijativom romskog zastupnika Veljka Kajtazija i romskih nevladinih organizacija, tek nakratko bude pod određenom medijskom pažnjom. Hrvatski povijesni udžbenici „šute“ o ovom stradanju svodeći ga na uzgrednu opasku „i Romi su stradali u ratu“. Štoviše, unutar hrvatske historiografije istraživanje o stradanju Roma svedeno je na nekoliko

pojedinaca koji nastoje ovu temu približiti stručnoj i široj javnosti. Takva nezainteresiranost ili marginalnost uočljiva je i na hrvatskom muzeološkom području.

Potrebno je osvrnuti se i na pitanje postoje li izvan Hrvatske slični muzejski projekti vezani za stradanje Roma u Drugom svjetskom ratu. Primjetno je da neke europske zemlje na ovom području pokazuju više zanimanja nego što je slučaj u Hrvatskoj. Naime, spomenuo bih kako je Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma u Heidelbergu postavio 1997. izložbu o stradanju Roma u Njemačkoj i Europi za vrijeme Drugog svjetskog rata. Tadašnji njemački predsjednik Roman Herzog otvorio je izložbu i pritom osudio nacistički progon Roma na temelju rasnih razloga. Četiri godine kasnije otvoren je u Auschwitzu stalni muzejski postav o romskom holokaustu, na čijoj izradi su sudjelovale brojne romske organizacije i građani iz jedanaest europskih zemalja. Na mjestu bivšeg nacističkog logora Sachsenhausen osnovan je 2001. muzej Sachsenhausen Memorial site sa stalnom izložbom „The National Socialist Genocide of the Sinti and Roma“. Slične izložbe postavile su bečke institucije The Documentation Centre of Austrian Roma i Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes (Documentation Centre of the Austrian Resistance). U kolovozu 2016. godine muzeji iz Brna, Hansasovve i Toplou postavili su u slovačkom parlamentu izložbu o stradanju Roma naslovljenu „Porraimos – Roma Holocaust“.

Istodobno, u Hrvatskoj je dosad otvorena jedna manja izložba o stradanju Roma u Drugom svjetskom ratu. Radi se o fotografskoj izložbi Ivana Rumbaka naslovljenoj „Romi u Holokaustu“, održanoj 2015. godine u prostorijama zagrebačke Židovske vjerske zajednice Bet Israel. No početkom kolovoza 2016. godine povodom Međunarodnog dana sjećanja na romske žrtve ubijene u Drugom svjetskom ratu u Spomen-području Jasenovac otvorena je izložba „*Romi u koncentracijskom logoru Jasenovac*“. Autor izložbe je Ivo Pejaković, kustos Spomen-područja Jasenovac, a postavljena je u obliku dvanaest grafika.

Pejaković je primijenio kronološki metodološki pristup u izložbenom postavu koji istodobno donosi hrvatski izvornik i engleski prijevod. Započeo je s kraćim povijesnim kontekstom „Naseljavanje Roma na području Hrvatske“. Između ostalog, autor ističe kako se tek sredinom XIX. stoljeća događaju znatne promjene u „životu Roma“ kada dolazi do naseljavanja većih skupina Roma iz Rumunjske, koje se nazivaju Bajašima. Istovremeno, hrvatske su vlasti nizom zakonskih odredbi nastojale regulirati njihov položaj. Sljedeća grafika naslovljena je „Romi u Hrvatskoj i Kraljevini Jugoslaviji u međuratnom razdoblju (1918.-1941.)“ u kojoj ističe kako je na hrvatskim područjima u ovom razdoblju živjelo oko 15.000 Roma i to većinom rimokatoličke vjere te na ruralnim područjima. Kako bi naglasio težak položaj Roma u hrvatskom međuratnom društvu, Pejaković je donio presliku novinskog članka iz *Jutarnjeg lista* iz kolovoza 1939. naslovljenog „Narod strahuje od Cigana“. Na to se nadovezuje sljedeća grafika naslovljena „Predrasude i diskriminacija“, gdje autor ukratko navodi kako je u tadašnjem hrvatskom društvu prevladavao „negativan stav“ prema Romima. Kao dodatni argument za takvu tezu Pejaković je donio presliku i engleski prijevod novinskog članka „Cigani ugrožavaju naša sela“, objavljenog krajem srpnja 1939. u *Jutarnjem listu*.

Sljedeća grafika naslovljena „Početak progona Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“ ističe kako su ustaške vlasti ubrzo po preuzimanju vlasti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj započele rasni progon Roma i provele njihovo popisivanje u ljeto 1941. godine. Nakon toga slijedila je ustaška odredba iz svibnja 1942. o deportaciji Roma u jasenovački koncentracijski logor. Autor je tekstualnom dijelu pridodao presliku i engleski prijevod oglasa o popisivanju Roma na zagrebačkom području iz ljeta 1941. godine. Pejaković je zatim na grafici „Koncentracijski logor Jaseno-

vac“ ukratko opisao osnivanje jasenovačkog logora, čemu je pridodao fotografiju jasenovačkih romskih zatočenika. Na sljedećoj grafici „Deportacije“ donosi dokument o deportaciji Roma iz Županje u jasenovački logor, svjedočanstvo Nikole Petrovića o deportaciji Roma s valpovačkog područja te presliku i engleski prijevod novinskog članka „Hrvatska se sela čiste od Cigana“, objavljenog početkom lipnja 1942. u *Novoj Hrvatskoj*.

Na grafici „Romi u logoru“ opisano je stradanje Roma u jasenovačkom logoru, napose u selu Ušticama, gdje je znatan dio njih bio smješten i ubijen u nekoliko ljetnih mjeseci 1942. godine. Autor je tome priložio fotografiju romske djevojčice u logoru u Ušticama. Na sljedećoj grafici „Fotografije“ autor je donio šest fotografija koje prikazuju Romkinje s djecom u Ušticama iz 1942., koje se čuvaju u Hrvatskom povijesnom muzeju. Na sljedećoj grafici naslovljenom „Svjedočanstva“ Pejaković donosi prijepis i engleski prijevod svjedočanstva Mladena Ivekovića i Janka Hudorovića, preživjelih jasenovačkih romskih logoraša. Na grafici „Pitanje odnosa prema ‘Bijelim Ciganima’“ istaknut je poseban odnos ustaških vlasti prema sedentarnim muslimanskim Romima u Bosni i Hercegovini (tada nazivanim „Bijelim Ciganima“), jer su bili izuzeti od deportacija u jasenovački logor. Pejaković je na posljednjoj grafici naslovljenoj „Genocid nad Romima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“ pokušao sumirati stradanje Roma u NDH koje je posredno nastojao okarakterizirati kao genocid.

Autor izložbe namjeravao je unutar zadanog prostora Spomen-područja Jasenovac prikazati stradanje Roma u jasenovačkom koncentracijskom logoru. Posjetitelji izložbe kroz dvanaest izložbenih grafika mogu dobiti jedan dio informacija o tom stradanju, na što se nadopunjuje stalni postav jasenovačkog spomen-područja.

Imajući na umu navedeno, i dalje se nameće nekoliko nedoumica vezanih za izložbu koje je potrebno istaknuti. Prva nedoumica odnosi se na pitanje zašto unutar same izložbe nisu bili izloženi trodimenzionalni predmeti koji bi doprinijeli boljem razumijevanju ove tematike. Na ovu nedoumicu nadovezuje se pitanje jesu li uopće sačuvani takvi muzejski predmeti (usko vezani za romske zatočenike)? Nadalje, potrebno je osvrnuti se na pitanje izostanka određenih podataka vezanih za ovu temu. Tako se autor nije osvrnuo na stradanje romskog stanovništva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj izvan jasenovačkog logora, poput masovnih ubojstava počinjenih nad Romima, njihovih deportacija i ubijanja u drugim logorima (kao što je koprivnički logor Danica), sudjelovanje Roma u antifašističkom pokretu, slučajeve spašavanja Roma od strane neromskog stanovništva te je na kraju postava na određeni način nedovoljno objašnjeno pitanje kvantitativnog opsega stradanja Roma u jasenovačkom logoru i NDH. Osim toga, smatram određenim nedostatkom autorova prikaza položaja Roma u jasenovačkom logoru što je nedovoljno istaknuta (objašnjena) specifičnost njihovog položaja (deportacija Roma na „vagone“, njihov rad na nasipu i sl., ubijanje u svega nekoliko mjeseci i sl.).

Unatoč navedenim nedostacima izložbenog postava, potrebno je istaknuti, poduprijeti i pohvaliti samu inicijativu i rad kustosa Pejakovića i cijelog Spomen-područja Jasenovac na ovoj temi i to ponajviše zato jer pridonosi širem razumijevanju tog i nadalje nedovoljno istraženog stradanja u hrvatskoj historiografiji. Također, potrebno je razmisliti da se ova izložba nadogradi i uklopi kao dio stalnog postava i to upravo na lokaciji romskog dijela jasenovačkog logora u Ušticama. Osim toga, treba potaknuti ideju da se izložba postavi u Zagrebu i drugim hrvatskim gradovima, kako bi se time omogućilo da je vidi veći broj ljudi.

Danijel Vojak

Godina Franje Josipa – obilježavanje jedne obljetnice i historiografija

U posljednjim godinama su, čini se, sve uočljivija raznovrsna popularna obilježavanja obljetnica važnih povijesnih događaja ili osoba. Taj trend uz sebe veže vrlo ambivalentne pojave, jer s jedne strane nepobitno pozitivno utječe na znanstvenu obradu određenih tema, popularizaciju i širu recepciju u javnosti. S druge strane, naročito kada je riječ o osobama, trend demitologiziranja često sa sobom veže i u određenoj mjeri novu mitologizaciju, učitavanje i redefiniranja djelovanja pojedinaca, njihovog djela ili čitavih događaja. Budući da se sve češće radi o javnim manifestacijama koje objedinjuju različite aspekte – znanost, popularnu kulturu, turizam, popularizaciju itd. – može se govoriti i o davno uvriježenom fenomenu „invention of tradition“ koji su uveli britanski povjesničari u krugu časopisa *Past & Present*.

Na prvom mjestu će, nedvojbeno sve do početka 2019. godine, svakako biti široko obilježavanje obljetnica vezanih uz Prvi svjetski rat, koje sa sobom vuku mnogo više negoli dotada uobičajene prigodničarske forme komemoracije. Obljetnica Prvog svjetskog rata izazvala je – potpomognuta komercijalizacijom znanosti, izmijenjenom javnom percepcijom u odnosu na povijest (nacionalnu i zajedničku – europsku, rjeđe svjetsku), propulzivnošću sve učestalijih akademskih ili znanstvenih skupova i nekim drugim društvenim procesima te ovisno o pojedinim nacionalnim historiografijama – pravi obrat. Ne toliko u metodološkom smislu, koliko u tendenciji da se istraživačka pozornost preusmjeri na najrazličitije probleme istraživanja Prvog svjetskog rata, i to s manje ili više uspjeha.

U sklopu takvog pristupa obljetnicama i obilježavanjima povijesti u 2016. godine svakako se ističe 100. obljetnica smrti dugovječnog habsburškog vladara, habsburškog cara i kralja Franje Josipa I. (1830.-1916.). Kao rijetko koja povijesna osoba Franjo Josip je svojom dugogodišnjom, skoro sedam desetljeća dugom vladavinom (1848.-1916.) obilježio drugu polovicu „dugog“ 19. stoljeća, a kao habsburški je car i kralj prisutan i u kolektivnoj memoriji i kulturi sjećanja kako Nijemaca, Austrijanaca i Mađara, tako i Židova, Poljaka, Čeha, Slovaka, Hrvata, Slovenaca, Srba, Bosanaca, Ukrajinaca, Rusa itd. Franjo Josip kao ličnost predstavlja kompleksnu osobu vladara s vlastitim moralnim kodeksom i tradicionalističkim pristupom vladarskoj dužnosti koju je shvaćao kao „prvi službenik“ države. Upravo je zato ostao zapamćen kao prototip vladara „starog kova“, što je uvijek nanovo izazov znanosti u dešifriranju razina mitologizacije, političkih intencija, inscenacije i psihološkog profila monarha, ali i poticaj plasiranja povijesne ličnosti u sferu komercijalnog, želeći kapitalizirati težnju za romantičarskim vremenima, imperijalni kič ili nostalgično prisjećanje. Prema opsegu različitih znanstvenih i neznanstvenih manifestacija, izložba, skupova, publikacija i sl. moglo bi se, barem ako je suditi prema našem srednjoeuropskom ambijentu, doista govoriti o 2016. kao „godini Franje Josipa“. Ako pretpostavimo da se središnje obilježavanje 100. godišnjice smrti odvija u Beču, nećemo dakako pogriješiti. Prvo, priređene su čak četiri tematski raspodijeljene izložbe koje su međusobno povezane i izuzetno komplementarne.

U dvorcu Schönbrunn priređena je klasična izložba „Mensch und Herrscher“ („Čovjek i vladar“) koja, bazirajući se na tematskoj i uglavnom kronološkoj matrici, uz pomoć različitih izvora, ključnih dokumenata, patenata, proglašenja, zatim fotografija, odora, predmeta iz života itd., dočarava politički i obiteljski život vladara. Jedan od suptilnih naglasaka izložbe, a pokazat će se i općenito obilježavanja 100. godišnjice smrti, je ujedno i „smrt“, odnosno propast Habsburške Monarhije s krajem Prvog svjetskog rata 1918. godine ili – još apstraktnije – tema smrti općenito. Tako izložba u Schönbrunnu započinje i završava prikazima sa sprovoda – carice i kraljice Elizabete (1898.) i Franje Josipa (1916.). Iako je izložba najavljivana i reklamirana kao

nov pogled na obiteljski odnosno privatni život vladara, sugerirajući određen odmak od dosadašnjih prikaza, to bi se moglo reći samo u slučaju da se čvrsto držimo nešto „konzervativnije“ historiografije ili ako smo ignorirali noviju historiografiju posljednjih desetljeća. Pod „konzervativnijim“ se djelima misli na ranije biografije objavljene do 1960-ih godina, a naročito knjige Egona Caesara Conte Cortija kod kojih, unatoč bogatstvu različitih podataka i izvora koji do tada nisu bili poznati odnosno dostupni, ipak ostaje primjetna i tendencija mitologizacije pa i mistifikacije određenih kontroverzi.

No zato izložbeni katalog *Franz Joseph 1830-1916* koji su uredili Karl Vocelka i Martin Mutschlechner ne ostavlja mnogo prostora za kritiku, jer objedinjuje koncentrirane, sažete, informativne, inovativne, nadasve znanstvene i raznolike esejske priloge različitih uglednih povjesničara kao što su Roman Sandgruber, András Gerő, Werner Telekso, John Boyer, Thomas Just i drugi. Uz očekivano dobru opremljenost kataloga, koja čitatelju daje uvid u dosad rjeđe prikazivane crteže, grafike, slike, predmete i sl. vezane uz lik i djelovanje Franje Josipa, naročito je važan tematski pomak koji uspostavlja vrlo dobru ravnotežu između svježe napisanih priloga ograničenih na političku povijest i biografiju vladara te njegove osnovne karakteristike (vladarska uloga, odnos prema ratu i austrougarskoj vojsci, stil vladanja) i novijih pristupa proučavanja Franje Josipa kroz kulturnohistorijske i druge priloge. Radi se o sažetim esejima koji komprimiraju i nadopunjuju najnovija istraživanja vezana uz Franju Josipa kao osobu, njegovu politiku, svakodnevni život, odnos prema modernoj tehnologiji, kulturi, književnosti itd. Upravo je esejski oblik prikladan način izlaganja najnovijih istraživanja i interpretacije vladara Franje Josipa koji uspostavlja dijalošku komunikaciju sa šire zainteresiranom publikom. Čini se da je obrat prema kulturnoj povijesti, prema kulturnoj antropologiji i proučavanju svakodnevice izuzetno dobro kapitaliziran i kroz kompleks izložbi u Beču i u sadržaju samog kataloga. Treba se samo prisjetiti da je još 1990-ih godina knjiga o privatnom i svakodnevnom životu Habsburgovaca koju su sastavili Lynne Heller i Karl Vocelka (*Die Lebenswelt der Habsburger*) predstavljala prilični novum. Sada su upravo takvi pristupi proučavanju, i to s višestrukim i različitim metodološkim ili konceptualnim naglascima, afirmirani te predstavljaju okosnicu većine priloga u katalogu kao i izložbenih koncepcija. Tako se novi katalog vrlo vješto nadovezuje na stariji katalog s velike izložbe iz 1980-ih godina pod naslovom *Das Zeitalter Kaiser Franz Josephs* (2 sveska, „Doba cara Franje Josipa“).

Na centralnu se izložbu u Schönbrunnu potom nadovezuje izložba u carskom Wagenburgu, bečkom muzeju u kojem se čuvaju imperijalne kočije i druga vozila. Ondje je priređen pregled kočija i odjeće koju je Franjo Josip i kao vladar i kao privatna osoba koristio tijekom svoje duge vladavine. Potom je u Hofmobiliendepot, muzeju čija se osnovica sastoji od pozamašne zbirke imperijalnog pokućstva, namještaja i sličnih predmeta, priređena, po mišljenju autora ovog teksta, u sadržajnom smislu možda i najbolja izložba posvećena Franji Josipu. Naime, priređena je izložba pod naslovom „Fest und Alltag“ („Proslave i svakodnevica“) koja se izravno nadovezuje na najnovija istraživanja američkih i austrijskih povjesničara o kulturi javnih proslava u Habsburškoj Monarhiji. Tako su u fokusu izložbe veliki carski jubileji (1898., 1908. i dr.), potom javne proslave te putovanja Franje Josipa I. po različitim zemljama Austro-Ugarske Monarhije, pa je tako prikazan i njegov boravak u Dalmaciji 1875. godine, kao i njegova brojna putovanja u Češku, Galiciju, po Ugarskoj itd. Dvije razine – javna i privatna – kroz tu se temu preko izloženih predmeta, slika i videoprikaza odlično zrcale. Četvrta i posljednja izložba u spomenutom nizu izložbi postavljena je u dvorcu Niederweiden u Donjoj Austriji i posvećena je lovu kao jednoj od najvećih strasti vladara i njegovim aktivnostima u slobodnom vremenu.

Četiri su izložbe dobile i prepoznatljiv vizualni identitet koji je osmislio arhitekt Erich Woschitz, povezujući umjetničku ideju s komercijalno-turističkom komponentom: dok u enterijerima izložba dominira modularna postava, izvana su postavljene velike figure Franje Josipa u različitim pozama i bojama – crvenoj, plavoj, žutoj i zelenoj – plijeneći primjerice kod Josefsplatz, Mariahilferstrasse ili Schönbrunna dodatnu pozornost prolaznika i posjetitelja.

Neovisno o četiri spomenute izložbe priređena je i peta u posebnom izložbenom prostoru Hofburga, odnosno u baroknoj svečanoj prostoriji Nacionalne knjižnice Austrije. Ondje je iz fonda od preko 10.000 fotografija i drugih dokumenata izdvojeno 285 najreprezentativnijih predmeta. Uz pomoć tih izložaka, poput pisama članovima obitelji, prijateljima, prijateljicama i sl., potom školskih uradaka Franje Josipa, vladarskih znamenja, važnih političkih dokumenata i drugih izvora, prikazan je kronološki život vladara od rođenja do smrti. Posebno je pritom dojmpljiva studiozna animacija promjena u izgledu Franje Josipa kroz godine.

Ponovno se pažnja javnosti ponekad nastojala izazvati i navodno kontroverznim dokumentima koji su po prvi put objavljeni. Iz perspektive suvremenih istraživanja sve izložbe o Franji Josipu ne nude previše novih informacija ili gledišta – ako pisma barunice Marije Vetsere, ljubavnice carevića Rudolfa ili korespondenciju cara i njegove prijateljice Katharine Schratt ne smatramo senzacionalnim ili šokantnima. Doduše, austrijska je javnost još 1960-ih znala iznenaditi, pa je tako došlo do masovnih protestnih pisama kada je jedna visokotiražna novina objavila podrugljivu (za tadašnje standarde) karikaturu Franje Josipa ili kada je u novoj ekranizaciji *Radetzkymarscha* Josepha Rotha car prikazan u noćnoj odori što je izazvalo djelomični bojkot filma. Čak su se i 1980-ih poneki uzbudili na prikazivanje filma *Oberst Redl*, koji je režirao István Szabó. Međutim, u međuvremenu se mnogo toga promijenilo. Najzaslužnija je historiografija, koja se sustavno pozabavila kontroverzama kao što je afera Mayerling, odnosno smrt carevića Rudolfa i Marije Vetsere, odnos Franje Josipa s Elizabetom i Rudolfom, razni preljubi i moralne dvoličnosti u carskoj obitelji itd. Te teme nisu, kao ranije, prepuštene legendi, traču i populariziranim nestručnim biografijama, već su od strane vrhunskih povjesničara sustavno, detaljno i studiozno obrađene. Većina bečkih izložba o Franji Josipu pažljivo inkorporiraju te možebitne kontroverze, ali je mnogo zanimljiviji dio posvećen mladosti budućeg vladara, fotodokumentacija, artefakti koji su korišteni u privatnim prilikama ili tijekom svakodnevice te različiti objekti iz osobne prošlosti vladara koji sami po sebi nisu kontroverzni, no nude drugačiji uvid u ličnost i osobnost Franje Josipa.

Spomenuti izuzetno bogati fond fotografija Nacionalne biblioteke omogućio je i dodatno objavljivanje vizualno zanimljivog kataloga *Der ewige Kaiser – Franz Joseph I. 1830-1916* („Vječni car – Franjo Josip I., 1830.-1916.“). Za razliku od kataloga iz Muzeja u Schönbrunnu, okosnicu ovog izdanja čine slike, fotografije, različita pisma, karte i dokumenti koji su popraćeni kraćim člancima ili tekstovima, uglavnom posloženi kronološki ili prema određenim temama (obitelj, prijateljstva, odnos s pojedincima, poslugom itd.). Treba također navesti i izložbu portreta i slika koja je, povodom obljetnice, priređena u Belvedereu.

Ne treba niti napomenuti da je uz spomenute izložbe diljem Austrije priređeno još različitih kulturno-znanstvenih priredbi i izložbi, da je na televiziji i radiju program isto tako posvećen obljetnici. U knjižarama se pojavio i veći broj raznih popularnih ili znanstvenih publikacija. Osim različitih magazina kao što je *History* koji je cijeli broj posvetio Franji Josipu, pojavio se i povećani broj znanstvenih studija. Pored spomenutih kataloga ističu se tako biografije Franje Josipa. Pitanje koje se dakako odmah postavlja je što historiografija, potpomognuta komercijalnim

aspektima izdavača koji su nastojali iskoristiti prigodni trenutak za promociju i prodaju knjiga, može o biografiji dugovječnog vladara ponuditi što bi bilo doista novo?

Osim popularnih biografija treba upozoriti na činjenicu da su brojni austrijski, njemački, francuski, britanski, mađarski, češki, poljski i drugi autori već davno objavili vlastite znanstvene ili stručno-popularne biografije. Primjerice, u Češkoj osim nekoliko prevedenih biografija postoje tako i one napisane od domaćih autora, primjerice Otta Urbana ili Jiříja Pernesa. U Poljskoj je knjiga Stanisława Grodziskog jednostavnog naslova *Franciszek Józef I* od 1970-ih godina do danas objavljena u više nadopunjenih i izmijenjenih izdanja. Kada je u pitanju hrvatska historiografija, posljednja popularna biografija Franje Josipa objavljena je potkraj 19. stoljeća za njegova života, dok je u stručnom smislu o Franji Josipu među posljednjim opsežnije istraživao i o tome pisao Mario Strecha (vidi knjigu *Habsburzi i Hrvati* Nevena Budaka, Željka Krušelja i Marija Streche iz 2003. godine u izdanju Srednje Europe). Tako bi 100. godišnjica smrti mogla poslužiti možda i kao poticaj našim izdavačima da se od doista velike količine klasičnih i suvremenijih biografija Franje Josipa napisanih na njemačkom, engleskom, mađarskom, francuskom i drugim jezicima odabere jedna i prevede.

U slučaju austrijske historiografije novi prilozi u formi biografija znatno su manje nužni. Iako zastarjela, djela povjesničara Josefa Redlicha (*Kaiser Franz Joseph von Österreich*, 1928.) i već spomenutog Egona Caesara Conte Cortija (*Kaiser Franz Joseph I.*, 1950.) dugo su vremena služila kao standardi i u pogledu znanstvenog istraživanja i u pogledu popularne publicistike usmjerene na „dvorski trač“. Izuzetno važan doprinos dao je kasnije francuski povjesničar Habsburgovaca Jean-Paul Bled (*François-Joseph*, 1987.), koji je koristeći obilato nove izvore i materijale objavljene tijekom 1960-ih i 1970-ih uspio u svojem prikazu vladara ponuditi suvremeni, znatno demitologizirani pogled na Franju Josipa kao osobu, kombinirajući to s novim pristupima u historiografiji okrenutima prema fenomenima reprezentacija, gradnje imperija itd. Bledova biografija svojom opsežnošću i detaljnošću stoga još uvijek predstavlja standardno djelo koje nije nadideno. Dapače, ono je nadopunjeno nizom drugih monografija koje su se okrenule pojedinačnim pitanjima što su ih napisali Gunther Rothenberg (Franjo Josip i vojska), András Gerő (odnos s Mađarima i percepcija u Mađarskoj), Daniel Unowsky (putovanja i imperijalne proslave) itd.

No povodom 100. obljetnice smrti sada se javljaju i druge biografije. Tako su Michaela i Karl Vocelka napisali opsežnu biografiju vladara od ukupno, brojeći pritom i bilješke i literaturu, preko 400 stranica. Pritom treba istaknuti da se Karl Vocelka već ranije etablirao ne samo kao stručnjak za ranonovovjekovnu povijest Habsburške Monarhije, već i za povijest Habsburgovaca te sinteze povijesti Austrije koje su napisane na svjež, živahan i moderan način. Sličan pristup primijenjen je i u novoj knjizi *Franz Joseph I. Kaiser von Österreich und König von Ungarn 1830-1916: Eine Biographie* (2015.) u izdanju uglednog njemačkog izdavača C. H. Beck. Vješto su isprepleteni detaljni opisi pojedinih epizoda, putovanja, odnosa, sadržaji pisama, pjesme carice Elizabete i opća situacija u Habsburškoj Monarhiji u skladu s normama novijih sinteza, kombinirajući manje poznate detalje s općim mjestima političke i društvene povijesti. To znači da su u knjizi uspješno sažeti dijelovi novih saznanja koja su o samome vladaru ostvarili drugi. Radi se o različitim priložima, od povjesničara Bleda do netom preminule austrijske povjesničarke Brigitte Hamann – koji su, baveći se životopisima carice Elizabete, carevića Rudolfa ili nadvojvode Franje Ferdinanda, osvjetlili dotada mitologizirane, idealizirane ili nejasne odnose među članovima obitelji te na taj način dali doprinose portretu Franje Josipa kao osobe – ali i priložima brojnih drugih istraživača koji su kroz pojedinačne radove usmjereni na različite aspekte

političkog i privatnog djelovanja vladara. Michaela i Karl Vocelka uspijevaju kroz uravnoteženi, kronologijom i događajima ispunjen, ali nesputan narativ portretirati kompleksnost, višesložnost i ambivalentnost ličnosti Franje Josipa, uvodeći pritom i određen broj novijih informacija ili situacija.

Ugledni izdavač Böhlau također je objavio nešto kraću biografiju Franje Josipa autora Christoph Schmettera. Mlađi se austrijski pravni povjesničar pritom odlučio na polukronološku strukturu pomoću koje u prvi plan upadaju istaknute teme: unutrašnja i vanjska politika, odnos prema vojsci, Crkvi i kulturi, obiteljski odnosi i privatni život te Prvi svjetski rat. Radi se o jasno napisanoj studiji koja isto tako integrira novija saznanja historiografije, tečno ih povezuje i grupira u cjeline preko kojih se dobiva izoštrena slika o životu i djelovanju Franje Josipa. Tako ova biografija predstavlja komplementarni dodatak nešto tradicionalnijoj knjizi Michaela i Karla Vocelke koja za razliku od nje manje zalazi u analizu vremena u kojem Franjo Josip djeluje ili vlada. Osim drugih skraćenih i popularnih biografija Franje Josipa koje su se pojavile na tržištu, pronalazi se i vrlo zanimljiva knjiga Wenera Teleska i Stefana Schmidla *Der verklärte Herrscher. Leben, Tod und Nachleben Kaiser Franz Josephs I. in seinen Repräsentationen* („Preobraženi vladar. Život, smrt i nasljeđe cara Franje Josipa I. kroz njegovu reprezentaciju“). Iako je pitanje mitologizacije cara i kralja Franje Josipa u historiografiji i ranije obrađivano, Telesko i Schmidl nude vrlo informativnu, interdisciplinarno izvedenu studiju koja usustavljuje, opisuje i ističe različite modele i moduse reprezentacije tijekom vladareva života, potom u trenutku njegove smrti (dakle za vrijeme trajanja Prvog svjetskog rata) te kroz čitavo 20. stoljeće. Za razliku od sličnih kulturnoantropoloških analiza, studija Teleska i Schmidla obuhvaća izuzetno širok korpus komponenata, pa se reprezentacija vladara ne proučava samo kroz imperijalnu inscenaciju javnih manifestacija ili svečanih proslava, već u književnosti, glazbi, kazalištu, filmu itd. Vrlo je važno što knjiga čitateljima nudi sustavno izrađen i dobro komentiran niz novih izvora kao što su različite operete, slike, televizijski i kinofilmovi i sl. te različite strategije prezentacije vladara unutar kojih je predstavljen, nastojeći uvijek dešifrirati i povijesni kontekst ili intenciju pojedine (političke, kulturne) strategije.

Na sam dan obilježavanja smrti Franje Josipa, 21. studenog, pripremljene su različite znanstveno-popularne manifestacije, od kojih se ovdje ističe radionica Austrijske akademije znanosti pod naslovom „Der ‘Heilige’ Kaiser. Sakralisierungen Franz Josephs I. in Musik und Kunst“ („Sveti’ car. Sakralizacija Franje Josipa I. u glazbi i umjetnosti“) na kojoj su sudjelovali Werner Telesko, Christina Wais, Elisabeth Hilscher, Stefan Schmidl i Karl Vocelka. Austrijska nacionalna knjižnica priredila je također simpozij „Franz Joseph I. und die Erinnerung an die Habsburgermonarchie“ („Franjo Josip I. i sjećanje na Habsburšku Monarhiju“) uz sudjelovanje probrane skupine stručnjaka – Marca Bellabarbe, Johna Boyera, Milana Hlavacke, Pietera Judsona, Carla Moosa, Gunde Barth-Scalami, Brigitte Mazohl, Hansa Petschara, Karla Vocelke i Olivera Rathkolba.

I u drugim je srednjoeuropskim zemljama s habsburškom baštinom obilježena velika obljetnica, i to u raznim gradovima na različite načine. U Budimpešti je objavljena treća, promijenjena i nadopunjena verzija knjige *Ferenc József és a magyarok* („Franjo Josip i Mađari“), dok je na sam dan smrti otvorena izložba o slikarstvu posvećenom narodima Austro-Ugarske Monarhije u Palači umjetnosti „Az első aranykor. Az Osztrák-Magyar Monarchia festészet és a Múcsarnok“ („Prvo zlatno doba. Slikarstvo u Austro-Ugarskoj Monarhiji i Múcsarnok“, uz 120. godišnjicu otvaranja izložbenog prostora što ga je otvorio Franjo Josip). Od hrvatskih slikara zastupljeni su Mirko Rački, Oton Iveković, Vlaho Bukovac, Celestin Medović, Emanuel Vidović (radovi su

posuđeni iz Hrvatskog povijesnog muzeja i Moderne galerije). U Češkoj je već u kolovozu ove godine primjerice otkrivena nova bista Franje Josipa kod sela Pohled u blizini mjesta gdje je još tijekom proslave 60. vladarskog jubileja 1908. posađeno drvo, u Benešovu je priređena izložba fotografija Franje Josipa i njegove obitelji tijekom Prvog svjetskog rata iz fondova arhiva u Pragu i Benešovu, dok se krajem studenog planira otvorenje posebne izložbe u Olomoucu „František Josef I. v Olomouci“ („Franjo Josip u Olomouci) uz nazočnost i predavanja Karla Vocelke, Milade Pískove i drugih. U Poljskoj je u Povijesnom muzeju u Krakovu organizirana rasprava o Franji Josipu i Galiciji između povijesti i mita („Dobre austriackie czasy w Galicji“) na kojoj su također sudjelovali povjesničari Bogdan Szlachta i Jacek Purchla. Već su rasprodani i svečani setovi od dva srebrnjaka koje je povodom obljetnice izradila poljska Državna riznica. U susjednoj Sloveniji je prije nekoliko mjeseci Zgodovinski inštitut Milka Kosa u Ljubljani organizirao znanstveni simpozij „Franc Jožef in njegovo stoletje 1830-1916“ uz sudjelovanje Ota Luthara, Petera Vodopiveca, Andreja Rahtena, Petre Svoljšak, Filipa Čučeka, Gregora Antoličiča, Eve Holz i drugih. Također su posebna predavanja o Franji Josipu pod organizacijom Zgodovinskog društva održana u Ljubljani, dok je nedavno objavljen i zbornik *Franc Jožef* koji je uredio Gregor Antoličič.

Mnogo je još različitih manifestacija ili javnih predavanja lokalnog karaktera koje su priređene u čast i znak obilježavanja. Srednjoeuropski se krug zemalja prisjetio vladara koji je obilježio drugu polovicu 19. stoljeća i putem brojnih priloga medijskih servisa koji su, naravno ovisno o pojedinim zemljama, isticali povezanost Franje Josipa i naroda, njegova putovanja i svečane posjete. Mnogobrojnost i raznovrsnost obilježavanja, koja su više ili manje znanstvena, komercijalna, službena ili popularnog karaktera upravo nam može poslužiti kao još jedan dokaz višesložnosti baštine Franje Josipa, ali i dugotrajne habsburške prevlasti na području srednje i jugoistočne Europe. Tako se još jednom, duboko ispod površinskih slojeva, pojavljuje nit koja današnjicu povezuje s jednom od osnovnih karakteristika Franje Josipa: u različitim je zemljama obljetnica dočekana ili obilježena na različite načine, ali je osoba, mit i povijesni lik ostala poveznica tih srednjoeuropskih zemalja, ukazujući na zajedničku prošlost i baštinu.

I Zagreb se priključio tom sveopćem obilježavanju. U 18 sati je na Gornjem gradu u crkvi sv. Katarine održana misa zadušnica u povodu 100. godišnjice koju je vodio vlč. Borna Puškarić, pročelnik Tiskovnog ureda Zagrebačke nadbiskupije. Tijekom čitavog dana trajao je i izuzetno zanimljiv znanstveni skup „Franjo Josip i Hrvati u Prvome svjetskom ratu“ pod organizacijom Matice hrvatske. Skup je vrlo dobro organiziran i posjetiteljima je ponudio referate domaćih i stranih povjesničara uz simultane prijevode te čak dvije prezentacije knjiga.

U prvom dijelu skupa izlaganja su imali inozemni stručnjaci, koja se ovdje donose nešto detaljnije. Manfred Rauchensteiner sa Sveučilišta u Beču govorio je o zadnjem mjesecu uoči smrti Franje Josipa. Na vrlo jasan način i uz zanimljive primjere ponudio je analizu psihofizičkog stanja ostarjelog vladara, ukazujući kako je Franjo Josip postupno bio slabijeg zdravlja, ali i kako nije odustajao od nekih navika koje su mu bile važne, dok je interes sve do posljednjih dana života pokazivao isključivo za ratnim stanjem. Rauchensteinerovo je izlaganje možda potvrdilo neke već dobro poznate karakteristike vladara, ali su u njemu također odbačene i neke anegdotalne ili prenapuhane vijesti za koje nema potvrde ili izvora.

Potom je referat održao András Gerő s Instituta za habsburšku povijest u Budimpešti. Radi se ustvari o rezimiranoj studiji mentaliteta i sentimenta u Mađarskoj prema Franji Josipu, o čemu je Gerő pisao i u svojim člancima i knjigama. Opisujući kompleksnost odnosa prema svojem kralju, izlaganje se doticalo i važnih pitanja kulture sjećanja ili zaborava u Mađarskoj, poli-

tičke reimaginacije prošlosti na primjerima Horthyjeva režima, tijekom komunističkog perioda i razdoblja nakon pada Berlinskog zida, odnosno utjecaju mađarskog nacionalizma. Osim Franje Josipa, Gerő je usputno spomenuo odnos Mađara prema drugim Habsburgovcima, naročito kraljici Elizabeti oko koje je nastao svojevrsni kult.

Imre Rössl s Instituta za povijest Mađarske akademije znanosti u Budimpešti govorio je o odnosu mađarskih političara, nadasve Istvána Tisze kao dugovječnog ministra-predsjednika u Ugarskoj (1903.-1905.; 1913.-1917.), i Franje Josipa u smislu vanjske politike, naročito prema Balkanu, odnosno Srbiji i Rumunjskoj uoči i tijekom Prvog svjetskog rata. Na taj način je Rössl ponudio jasniji uvid u ulogu mađarske politike na odluke koje je donosio Franjo Josip te ciljeve koje je Dvojna Monarhija postavljala vladaru uoči Prvog svjetskog rata. Ograničavajući se uglavnom na odnos Franje Josipa, Tisze te diplomata i ministra baruna Istvána Buriána, Rössl je prikazao punu kompleksnost uzajamnog poštovanja, uvažavanja, ali i neslaganja te razlike između mađarskih i austrijskih ciljeva. Krisztián Csaplár Degovics, također s Instituta za povijest Mađarske akademije znanosti u Budimpešti, govorio je o Franji Josipu i pitanju nezavisne Albanije (1912.-1914.), odnosno ulozi Dualne Monarhije u stvaranju albanske nacije uoči Velikog rata te raznim utjecajima koji su austrijskog cara informirali i savjetovali o tom pitanju. Opisao je tendenciju vanjske politike Austro-Ugarske u uspostavljanju saveznika na Balkanu na području Albanije, odnosno djelotvoran krug ljudi, ustvari interesne skupine, koje je povezivala prohabsburška orijentacija i želja za uspostavom albanske neovisnosti, na kraju i ostvarena 1912. godine. U tom je smislu dakako važna bila i politika Srbije prema albanskom području kao i na Balkanu općenito te konačno narušavanje odnosa između Beograda i Beča. Degovics je isto tako prikazao percepciju albanskih političara o vladarima Habsburške Monarhije, ali i u narodu pomoću kulturno-antropoloških referenci kao što je posjet Franje Josipa Sarajevu 1910. godine koji je uvelike utjecao na pozitivnu percepciju vladara u muslimanskom svijetu.

Andrej Rahten sa Znanstveno-istraživačkog centara Slovenske akademije znanosti i umjetnosti govorio je o Franju Josipu kao simbolu, kohezivnom faktoru Monarhije i slovenskom dinastičkom patriotizmu. Pitanje slovenskog prohabsburškog sentimenta, odnosno jačanje kulta cara u Sloveniji, Rahten je izložio pomoću različitih izvora – od nekrologa caru slovenske novinarke Ivanke Klemenčič, zapisa istaknutih Slovenaca, zapisa s audijencija kod cara, zatim posjetâ Franje Josipa Sloveniji (od 1850. godine pa nadalje), materijala koji su izlazili povodom jubileja i javnih proslava od strane Josipa Apiha, Josipa Ciperlea, Tome Zupana i drugih, pa sve do knjige *Radetzky-marsch* Josepha Rotha u čijem je središtu radnje imaginarna „ultraloyalna“ obitelj von Trotta slovenskog podrijetla. Pred kraj izlaganja Rahten je usporedio i stanovito razilaženje sentimenta u širem slovenskom narodu i slovenskim političkim elitama kao „lojalnoj oporbi“.

Nakon stanke održana su predstavljanja knjiga. Uz uvod Željka Holjevca i opis djela Dinka Šokčevića, o svom monumentalnom djelu *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie 1914-1918* („Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije“) – koje će uskoro izaći i u hrvatskom prijevodu u izdanju Matice hrvatske – govorio je i sam autor Manfred Rauchensteiner. Andrej Rahten i Gregor Antoličič također su predstavili već spomenuti slovenski zbornik radova *Franz Josef* koji je inovativno zamišljen kao cjelina sastavljena od više autora. Zbornik dakle funkcionira kao knjiga podijeljena na poglavlja, bez tipične raspodjele po člancima pojedinih autora.

Nakon prezentacije knjiga, skup su nastavili domaći znanstvenici. Pokrivajući različite teme, područja istraživanja i interpretativne razine (od lokalnog do općeg), izlaganja predstavljaju značajan prilog suvremenijem istraživanju odnosa Franje Josipa i hrvatskih zemalja. Tako su

obrađivani aspekti kulture smrti/obilježavanja smrti vladara u Dalmaciji kao austrijskoj pokrajini među stanovništvom i vojnim postrojbama (Zdravka Jelaska Marijan), ratne povijesti (Tado Oršolić, Nikola Tominac), spomeničke baštine i kulture sjećanja kroz spomenike Franji Josipu (Ela Jurdana, Boris Kukić te Ljiljana Dobrovšak, čiji je referat pročitala Vijoleta Herman Kaurić), odnosa lokalnih zajednica prema vladaru i ratnim zbivanjima kroz različite izvore (Ivan Mirnik, Željko Bartulović i Ines Mamula), habsburške politike u Ukrajini (Jevgenij Paščenko). Željko Holjevac je s temom „Franjo Josip na odru: Hrvati i habsburško prijestolje 1916. godine“ pokrio sferu političkih odnosa između centra odnosno dinastije i Hrvatske, dok je Mira Kolar iznijela analizu gospodarske politike u Hrvatskoj za vrijeme vladavine Franje Josipa s posebnim osvrtom na vrlo važno pitanje razvoja (ili zanemarivanja razvoja) prometnica. Na taj način je jednodnevni skup u prostorijama Matice hrvatske pružao izuzetno sadržajan i organizacijski uspješno izveden uvid u posljednje vladarske godine Franje Josipa, značaj njegove smrti u Habsburškoj Monarhiji i njegov odnos prema Prvom svjetskom ratu koji je inicirala upravo njegova odluka.

Treba još napomenuti da je već u lipnju ove godine u Državnom arhivu u Zagrebu otvorena izložba „Zagreb u doba Franje Josipa I (1848.-1916.). Uz stotu obljetnicu smrti Njegovog Carskog i Kraljevskog Apostolskog Veličanstva Franje Josipa I“.

I u drugim je hrvatskim gradovima, ovisno o mogućnostima, obilježena okrugla godišnjica, pa je tako primjerice Udruga za proljepšanje grada „Moj Osijek“ priredila obilježavanje uz središnje predavanje Josipa Vrbošića s Pravnog fakulteta u Osijeku pod naslovom „Habsburška Monarhija za vrijeme cara i kralja Franje Josipa I“, a prikazan je dokumentarni film redatelja Vanje Vinkovića „Habsburgovci i Opatija“. Osim toga su i hrvatski mediji 21. studenog uglavnom nastojali obljetnicu obilježiti rekapitulacijama osobne povijesti i vladavine Franje Josipa s pokojim komentarima na njegov odnos prema Hrvatskoj.

Na taj način se hrvatska historiografija uključila u srednjoeuropski krug obilježavanja i prisjećanja na Franju Josipa I. i njegovu vladavinu. Predstoji da se interes, koji očito postoji, usmjeri i prema složenijim projektima proučavanja Habsburške Monarhije i baštine, dakako kroz različite konceptijske okvire istraživanja. To je, zanemarimo li sferu osjećaja te komercijalni aspekt koji Hrvatsku još nije zahvatio, ujedno i najveći potencijalni doprinos takvih obilježavanja koja pomažu u buđenju interesa, stvaranju novih stručnjaka, kulturi stručnog dijaloga kojoj znanstvena zajednica uvijek treba težiti baš kao i popularizaciji novih saznanja u široj zainteresiranoj javnosti.

Filip Šimetin Šegvić